

Bachelorwerkstuk
Femke ter Haar, s1059006
1-2-2024
Rob van de Schoor

Aan het einde van het grindpad

Een onderzoek naar de seculiere pelgrimage in Nederlandstalige literaire teksten over wandelen uit drie verschillende periodes.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
1.1. Aanleiding voor het onderzoek.....	4
1.2. Onderzoeksubjecten	5
2. Theoretische verantwoording	6
2.1. Hoofdvraag.....	6
2.2. Theoretisch kader	6
2.2.1 ‘Seculiere’ pelgrimstochten.....	6
2.2.2 Genre	7
2.2.3. Status quaestionis	9
2.3 Onderzoeksmethode	12
3. Analyse	13
3.1 <i>Voetreis naar Rome</i> , Bertus Aafjes.....	13
3.1.1 Intentie.....	14
3.1.2 Bestemming.....	15
3.1.3 Routeplanning	15
3.1.4 Reisbenodigdheden	17
3.1.5 Vervoersmiddelen.....	17
3.1.6 Verblijven	18
3.1.7 Beeld van de ander	18
3.1.8 Spirituele ervaring	20
3.2 <i>Pelgrim zonder God</i> , Herman Vuijsje	21
3.2.1 Intentie.....	21
3.2.2 Bestemming.....	22
3.2.3 Routeplanning	23
3.2.4 Reisbenodigdheden	24
3.2.5 Vervoersmiddelen.....	25
3.2.6 Verblijven	26
3.2.7 Beeld van de ander	26
3.2.8 Spirituele ervaring	28
3.3 <i>De grootsheid van het al</i> , Raoul de Jong.....	29
3.3.1 Intentie.....	30
3.3.2 Bestemming.....	30
3.3.3 Routeplanning	31
3.3.4 Reisbenodigdheden	32

3.3.5 Vervoersmiddelen.....	33
3.3.6 Verblijven	33
3.3.7 Beeld van de Ander	34
3.3.8 Spirituele ervaring	36
4. Conclusie.....	37
5. Literatuur.....	41

1. Inleiding

Lezen is reizen. Al vertrek je naar een fantasiewereld in een andere dimensie of herleef je een fijne zomervakantie op een onbewoond eiland, een boek kan je naar alle bestemmingen brengen zo ver de verbeelding reikt. Natuurlijk kunnen boeken ook over letterlijke reizen gaan, denk aan *De omweg naar Santiago* (1992) van Cees Nooteboom of de *De zomer van 1823* van Jakob van Lennep. Al jarenlang dienen reisteksten als documentatie van reizen en ontdekkingstochten van globetrotters, kolonisten, veroveraars of middelbare-schooll leerlingen op studiereis.

Als men de *NRC* moet geloven, zijn boeken over wandelingen erg populair heden ten dage. Op de website van de krant is zelfs een heel dossier gewijd aan recensies over boeken die met wandelen te maken hebben. Saskia van Loenen heeft zich ontfermd over het recenseren van deze zogeheten ‘wandelgidsen’ (Van Loenen, mei 2023). In verschillende artikelen geeft ze uitleg over wandelboeken over routes door heel Nederland, met een persoonlijke rating erbij. Blijkbaar is de vraag naar goede wandelboeken groot genoeg in Nederland om er een rubriek aan te wijden.

Ook romans over wandelen worden goed ontvangen. *Ik=cartograaf* (2022) van Jeroen Theunissen viel bij het publiek in de smaak. In het boek vertelt de auteur over zijn wandeltocht door Europa, zijn gedachten over maatschappelijke problemen en zijn eigen leven en tekortkomingen daarin. Verschillende recensenten vonden het boek indrukwekkend en *HUMO* schreef over het boek: ‘Meer dan een reisverslag is het een bijtend zelfportret en een plaatsbepaling’ (De Ceuster, 2022).

Ook het autobiografische reisverhaal van Raynor Winn, *Het zoutpad* (2019), werd door de lezers goed ontvangen. Dit boek volgt twee personages die besluiten het South West Coastal Path door Engeland te lopen nadat ze alles zijn kwijtgeraakt. Ook deze tekst wordt goed beoordeeld en mensen spreken over de kracht die ze uit het boek halen en over ‘hoe een barre voettocht langs een kustpad tot verdieping leidt’ (Schilperoord, 2019).

Al met al zijn wandelboeken tegenwoordig erg populair. Er zijn vooral teksten te vinden over lange wandelingen en de bezinning die daar soms bij komt kijken. De lange wandelingen

zijn natuurlijk geen nieuw fenomeen. Ze doen denken aan de lange pelgrimstochten die al eeuwenlang worden ondernomen. De lange weg die pelgrims moeten afleggen naar een heilige plek of een sacraal object, is wellicht te vergelijken met de lange wandelingen die men nu uitvoert en waarvan men nu verslag doet in romans of egodocumenten.

1.1. Aanleiding voor het onderzoek

Honings en Op de Beek (2022) betogen in het redactionele voorwoord bij een themanummer over reizen in *Internationale Neerlandistiek* dat in Nederland en Vlaanderen nog maar weinig aandacht is uitgegaan naar reisverhalen in vergelijking met de Angelsaksische wereld (Van Huigen, 2007). Er is dus behoefte aan onderzoek naar Nederlandse en Vlaamse reisverhalen. Dit bachelorwerkstuk zal dan ook een aanvulling zijn voor onderzoek naar de reisliteratuur.

Ptasznik (2015) heeft drie Amerikaanse teksten onder de loep genomen - *Wild* (2012) door Cheryl Strayed; *A Walk in the Woods* (1998) door Bill Bryson; *A Sense of Direction* (2012) door Gideon Lewis-Kraus - met als doel om te kijken of de drie moderne thru-hiking (langeafstandswandelingen) verhalen te vergelijken zijn met de pelgrimstochten. Daarbij heeft zij gekeken naar transformatie, gemeenschap en relatie met betrekking tot de ruimte. Zij merkt op dat recente boeken over lange wandelingen verhalen zijn geworden over 'het vinden van jezelf' in plaats van toeristische handboeken (Ptasznik, 2015, p. 64-65). Zij concludeert dat moderne langeafstandswandelingen kunnen worden gezien als een vorm van pelgrimage. Zij noemt de wandelingen een 'seculiere pelgrimage', waarbij ze van mening is dat meer individualistische vormen van religiositeit kunnen worden erkend als een uiting van geloof. Op basis van drie beroemde teksten kan moeilijk een conclusie worden getrokken over het hele genre, dus Ptasznik zegt ook dat dit niet betekent dat alle langeafstandswandelingen automatisch een soort pelgrimstocht zijn. Er moet ook worden gekeken naar persoonlijke motivaties per wandeltocht om die conclusie te kunnen trekken.

Ptasznik onderscheidt in haar analyse pelgrimage volgens de oorspronkelijke godsdienstige reden en pelgrimage met andere geestelijke motivatie (seculiere pelgrimage). Zij lijkt die seculiere pelgrimage te herkennen in de door haar geanalyseerde teksten, maar het is de vraag of deze vorm van pelgrimage ook te herkennen is binnen Nederlandse egodocumenten en/of romans. Om deze reden, zal in dit werkstuk worden onderzocht hoe lange wandelingen hun weerklink vinden in de Nederlandse literatuur, waarbij de vraag wordt gesteld of de bestudeerde teksten beschouwd kunnen worden als verslagen van seculiere pelgrimstochten.

1.2. Onderzoeksubjecten

In dit onderzoek zullen drie literaire teksten over lange wandeltochten uit verschillende periodes centraal staan. Deze teksten doen verslag van een waargebeurde reis van de auteurs en stellen de auteur zelf centraal. Omdat er in dit werkstuk ook wordt gekeken naar de ontwikkeling van langeafstandswandelingen in literaire teksten door de jaren heen, is ervoor gekozen om drie teksten uit drie verschillende periodes te onderzoeken. De eerste tekst is *Een voetreis naar Rome* (1946) van Bertus Aafjes. Dit dichtwerk is gebaseerd op de reis die Aafjes maakte van Amsterdam naar Rome in 1936. De reis startte hij op de fiets, maar hij moest later te voet verdergaan. Aafjes' reis begint als pelgrimstocht, maar ontwikkelt zich naar 'iets groters' dan dat. In het werk beschrijft hij de voortgang van de reis van het hoofdpersonage Filius en de ervaringen en inzichten die dit karakter opdoet tijdens de tocht.

Mede dankzij Aafjes heeft het genre 'reisverhaal' een vaste plek veroverd in de Nederlandse literatuur (Meulenhoff, 2020). De literatuur van Aafjes is dan ook een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van literaire reisverhalen in de Nederlandse literatuur en is daarom zeer geschikt als een van de onderzoeksobjecten in dit werkstuk.

Pelgrim zonder God (1990) van Herman Vuijsje gaat over de reis die de auteur maakte in 1989 van Santiago de Compostella naar Amsterdam. In zijn reisverslag ventileert hij zijn ideeën over geloof, de wereld en de reis zelf, terwijl hij van een streng katholieke stad naar het 'goddeloos' Amsterdam wandelt (Vuijsje, 1990). Deze route lijkt op een standaard pelgrimstocht, maar de atheïstische schrijver besluit om de reis in tegenovergestelde richting te maken. Vuijsje is onafhankelijk socioloog, journalist en editor. Zijn publicaties gaan over sociale, religieuze, morele en maatschappelijke veranderingen. Op zijn website schrijft Vuijsje dat hij tegenwoordig fervent beoefenaar is van het 'wandelschrijven' (Vuijsje, z.d.). In zijn boek laat Vuijsje een visie zien van een atheïst die een reis maakt over geloof in 1990. Deze tekst van Vuijsje is dan ook een geschikt onderzoeksobject voor een tekst uit 1990 over langeafstandswandelingen en zal als tweede onderzoeksobject worden gebruikt.

Het derde onderzoeksobject is het biografische reisverhaal *De grootsheid van het al* (2013) van Raoul de Jong. De Jong besloot om een lange wandelreis te maken van Amsterdam naar Marseille, toen hij door technologie zijn werkzame en denkende leven kwijt dreigde te raken. Hij besloot met minimale voorbereiding te gaan lopen en schreef zijn reis, ervaringen, ontmoetingen en gedachten neer in *De grootsheid van het al*. Raoul de Jong laat een beeld zien van een wandelreis in een technologisch en modern West-Europa. Zijn tekst is dan ook geschikt als een beeld van een hedendaagse wandelreis.

De drie onderzoeksobjecten zijn een goede representatie van reisverhalen over lange wandelingen binnen de eigen historische tijd. Om die reden zijn de teksten geschikt om de ontwikkeling te laten zien van langeafstandswandelingen in literaire teksten in de laatste tachtig jaar.

2. Theoretische verantwoording

2.1. Hoofdvraag

In dit onderzoek zal worden onderzocht in hoeverre drie verschillende wandeltochten uit drie verschillende tijdsperiodes van elkaar verschillen of met elkaar overeenkomen met betrekking tot de fysieke reis (bijvoorbeeld: benodigdheden, slaapplekken, locaties) en de mentale reis (bijvoorbeeld: inzichten, ervaringen, beeldvormingen), met als doel om vast te stellen of zij beschouwd kunnen worden als seculiere pelgrimages.

De onderzoeksvraag luidt: kunnen langeafstands-wandelreizen uit verschillende tijdsperiodes, waarvan verslag wordt gedaan in literaire teksten, gezien worden als een soort ‘seculiere pelgrimstochten’ voor wat betreft de fysieke en mentale reis die de reizigers afleggen in een seculariserende wereld?

Belangrijk is dat binnen deze onderzoeksvraag ook wordt onderzocht of er een historische ontwikkeling te vinden is binnen de teksten. De teksten komen dan ook uit verschillende tijdsperiodes: 1946, 1989 en 2013. De uitkomst van het onderzoek zal hopelijk bijdragen aan het domein van toerismestudies (met name het wandeltoerisme) en aan de vergroting van kennis over het literair genre ‘wandelliteratuur’ dat zich tegenwoordig in grote populariteit kan verheugen.

2.2. Theoretisch kader

2.2.1 ‘Seculiere’ pelgrimstochten

Het is van belang om de begrippen ‘pelgrimstochten’ en ‘seculiere pelgrimstochten’ te definiëren omdat niet elke wandeling zo maar een pelgrimstocht kan zijn. In het kort zou pelgrimage de inspanningen uitdrukken die het individu moet leveren om betekenis en richting te geven aan zijn of haar persoonlijke bestaan (Margry, 2008, p. 33). Als het gevolg van een groeiende moderniserende samenleving en secularisering, zijn individuen gaan zoeken naar nieuwe vormen van spiritualiteit en routes naar het sacrale (Margry, 2008, p. 34). Het resultaat was de behoefte om ‘pelgrimeren’ te herdefiniëren. Margry (2008) formuleert daarom eisen waaraan een pelgrimstocht zou moeten voldoen. Een pelgrimage is een reis die men als individu of groep aflegt, gebaseerd op religieuze of spirituele inspiratie, naar een heilzame plek, om daar een transcendentale ontmoeting te zoeken met een object waar een spirituele waarde aanhangt

(of gedenkplaatsen), met als doel om spirituele, emotionele of fysieke genezing of voordeel te verwerven (Margry, 2008, p. 36). Margry is van mening dat seculiere pelgrimage als de non-religieuze variant van pelgrimage kan worden gezien, maar dat deze term ook nog veel verwarring oproept omdat seculiere pelgrimstochten vaak moeilijk zijn te onderscheiden van ‘normale recreatie’ (Margry, 2008, p.13, 36). Toch ziet Margry dat sommige lange wandelingen wel bepaalde kenmerken delen met traditionele pelgrimage. Wandelaars kunnen een individuele gedenkwaardige betekenis geven aan locaties waar ze naartoe wandelen, waarna de waarde van deze locaties van een seculier niveau naar een meer transcendent niveau kan worden getild, zodat het bezoek een religieuze dimensie krijgt en de reis als pelgrimstocht beschouwd kan worden (Margry, 2008, p. 327). ‘De religiositeit en rituelen die mensen daar tentoonspreiden, markeren hen in feite als pelgrims in de ‘klassieke’ zin en daarom zijn hun bezoeken aan deze plaatsen wezenlijk verschillend in functie en betekenis dan die van reizigers die er om niet-religieuze redenen naartoe gaan’ (Margry, 2008, p. 327). Margry (2008) merkt op dat de seculiere pelgrimstochten niet als zodanig bestaan, maar dat ze een aanvulling zijn op de seculiere praktijk van herdenking en dat religieuze pelgrimage daarnaast zelfstandig functioneert. Volgens hem is het dan ook nodig om het begrip ‘pelgrimage’ als geheel opnieuw te definiëren. Hij doet uiteindelijk afstand van ‘seculiere pelgrimage’ als een vorm van pelgrimage om pelgrimage als containerbegrip te ontwijken, maar erkent wel dat er zich iets bevindt tussen simpel toerisme en religieuze pelgrimage.

Ook Ptaznik (2015) beargumenteert dat de verschillen tussen pelgrimage en eenvoudig toerisme niet altijd even duidelijk te onderscheiden zijn, maar dat het onderscheid uiteindelijk vooral zit in de motivatie van de pelgrim (Ptaznik, 2015, p. 22). Het lijkt erop dat de term ‘seculiere pelgrimage’ door de wat onduidelijke afbakening controversieel is, maar de term is toch het meest geschikt om niet-traditionele gedachten en activiteiten wat betreft pelgrimage te beschrijven (Ptaznik, 2015). Ook sluit het begrip vooralsnog het beste aan bij lange wandeltochten die de bovengenoemde kenmerken van Margry (2008) bevatten en niet te identificeren zijn met de ‘originele godsdienstige’ pelgrimage. Om die reden zal de term ‘seculier pelgrimage’ worden gebruikt in dit werkstuk.

2.2.2 Genre

De onderzoeksobjecten vallen ieder binnen het literaire genre ‘egodocumenten’. Volgens het *Algemeen Letterkundig Lexicon* zijn egodocumenten: ‘autobiografische teksten zoals de brief, het dagboek, de autobiografie, de reisbeschrijving en de memoires’ (“egodocumenten”, 2012). De auteur zou in de teksten een zelfbeeld geven van zijn eigen persoonlijkheid, zijn leven en

van personen uit zijn omgeving. Dankzij de stijl van egodocumenten kan de reis worden weergegeven als beschrijving van de wereld waarbij de reiziger dient als medium (Martin, Missinne, & Van Dam, 2017). De drie teksten die onderzocht worden in dit werkstuk zijn autobiografische reisverhalen en dus passen zij in het genre van de egodocumenten. De reizigers vertellen namelijk over hun eigen belevenissen tijdens de reis en twee van de drie auteurs presenteren zich zelfs onder hun eigen naam.

De egodocumenten zijn een bron voor de biografie van auteurs, maar het is wel belangrijk om in het oog te houden dat de beschrijving van het persoonlijke leven in de egodocumenten niet één op één wordt betrokken op het leven van de werkelijke auteur (“egodocumenten”, 2012). Door middel van stilistische aanpassingen of een gemedieerd zelfbeeld kan dat namelijk voor verwarring zorgen. Het is dan ook belangrijk om met deze nuancerings rekening te houden wanneer men egodocumenten analyseert; het hoofdpersonage komt erg overeen met de auteur, maar is nooit dezelfde persoon.

Von Greyerz (2010) beargumenteert dat het begrip ‘egodocumenten’ foutief de indruk wekt dat men toegang heeft tot het ego van een (historisch) persoon. De term zou te breed zijn, al is de categorie wel ingeburgerd in de Nederlandse letterkunde. Von Greyerz (2012) stelt voor om de term ‘ego-documenten’ te vervangen door de term: ‘zelf-narratief’ of ‘persoonlijk narratief’. Omdat de term ‘egodocumenten’ binnen Nederlands letterkundig onderzoek universeel wordt gebruikt, zal ook in dit werkstuk de term worden gebruikt, maar wel met de specificatie van ‘zelf-narratief’ in het achterhoofd, zodat duidelijk zal blijven dat het onmogelijk is om de auteur en de reizigers in de onderzoeksobjecten als dezelfde persoon te zien.

Pelgrim zonder God, De grootsheid van het al en *Voetreis naar Rome* zijn dus egodocumenten, maar zij zijn dat binnen het genre van het reisverslag: een ‘literair subgenre dat inhoudelijk bepaald wordt door het feit dat reiservaringen en de entourage van vreemde landen en volkeren er de belangrijkste elementen van vormen (“reisverslagen”, 2012). Ook wanneer het reizen gebeurt in symbolische zin, bijvoorbeeld als een levensfase of als een menselijke pelgrimstocht of queeste, blijft men spreken van reisliteratuur of reisverhaal (“reisverhaal”, 2012).

Voetreis naar Rome is een gedicht. De reis is niet zo gedetailleerd gedocumenteerd als de andere twee teksten, maar het is wel een biografisch reisverslag. Het gedicht bevat 2239 verzen en 26 fragmenten die het centrale probleem ‘dichterlijke kuisheid’ behandelen door middel van een lange wandelreis naar Rome (Janssens, 1989). Het gedicht wordt verteld vanuit een ik-verteller. Soms spreekt hij zichzelf en de lezer toe en geeft hij inzichten over reizen, het

leven, emoties en de natuur. Volgens Janssens (1989) kan het gedicht als een soort brevier worden gezien voor wie naar seculiere monnikentrant wil gaan dwalen. *Voetreis naar Rome* is een egodocument binnen het genre ‘reisverhalen’, maar doordat Aafjes gebruik heeft gemaakt van de dichtvorm, is het belangrijk om zijn tekst met inachtneming van dichtconventies te lezen. Een gedicht vergt een grotere vertaalslag van de dagelijkse reiservaringen dan in de andere twee teksten gemaakt wordt. Dit betekent dat *Voetreis naar Rome* aan andere tekstconventies beantwoordt dan de teksten van De Jong en Vuijsje. Het is bijvoorbeeld niet gangbaar om een precieze route op te noemen in een gedicht, maar dat is wel logischer in een ‘prozaïsch’ reisverslag; ook kan verwacht worden dat alledaagse belevenissen uit het gedicht geweerd zijn. Het is belangrijk om dit soort tekstconventies in de gaten te houden tijdens het analyseren van de teksten.

Als laatste is het van belang om op te merken dat de verslagen niet volledig zijn geschreven tijdens de reis zelf; er kunnen ook later beschrijvingen en ervaringen aan zijn toegevoegd. Een personage kan na zijn reis opmerken welke ontwikkeling hij heeft doorgemaakt en die inzichten later aan het verhaal toevoegen.

2.2.3. *Status quaestionis*

Voorafgaand aan dit werkstuk zijn er al verschillende onderzoeken verschenen over ‘wandelen in de literatuur’.

Wandelgeschiedenis

Post (2021) geeft een geschiedenis van de wandelcultuur in Nederland en vertelt welke factoren hier een belangrijke rol bij hebben gespeeld. Daarnaast spreekt hij ook over de pelgrimage en de geschiedenis daarvan. Wandelen als recreatieve bezigheid werd vanaf de zestiende eeuw bevordert door het aanleggen van buitenplaatsen en omliggende tuinen (Post, 2021). Vanaf de negentiende eeuw ontwikkelden wandelpaden zich en verscheen er een veelvoud aan reisgidsjes. De ontwikkeling van de wandelcultuur heeft pelgrimeren toegankelijker gemaakt. Wandelcultuur en recreatie zit dus ook verbonden aan pelgrimeren.

Vooraf in het begin van de eerste helft van de vorige eeuw stond de ontdekking van natuur en cultuur centraal, net als de behoefte om uit de dagelijkse sleur te komen (Post, 2021, p. 51). Vanaf de jaren vijftig werd er vanuit vakantieparken en campings gewandeld en in de jaren negentig leek de vrijetijdsbesteding wandelen (én fietsen) niet enkel meer iets voor in de zomervakantie, maar ook een activiteit voor in de weekenden. Daarop volgde een groei in de ontwikkeling van wandelpaden (Post, 2021, p. 54). Deze ontwikkeling zet de laatste vijf jaar

nog verder door. Sinds de coronatijd zou ‘de wandelgeest’ nog sterker zijn gegroeid (Post, 2021, p. 50).

Al deze informatie is van belang om te ontdekken hoe de wandelcultuur door de jaren heen is veranderd; deze geschiedenis van het wandelen kan dan ook naast de onderzoeksobjecten worden gelegd als kader waarbinnen de interpretaties geplaatst worden. Bijvoorbeeld: de toegankelijkheid van de moderne wandelpaden in *De grootsheid van het al* heeft zijn weerslag op de reis van Raoul de Jong, en de minder toegankelijke paden in de reis van Filius kunnen een obstakel zijn geweest voor zijn wandeltocht.

Pelgrimsverslagen

In een ander onderzoek gaat Post (1992) specifiek in op pelgrimsverslagen. Deze verslagen over lange wandelingen met een theologisch karakter zijn een belangrijke achtergrond voor de teksten. Daarbij onderzoekt Post (1992) de structuur en vorm van de verslagen, net als de historische perspectieven en functies van de teksten. Hij concludeert daarbij dat binnen de pelgrimsverslagen het genre ‘museale pelgrimsverslagen’ een plaats heeft gevonden. Hij schrijft hierover:

Bedoeld wordt [...] een pelgrim die niet allereerst op tocht gaat en van zijn of haar ervaringen verhaalt in het kader van een religieuze zoektocht naar heil en heling, maar die het ritueel van de pelgrimage aangrijpt en koestert omdat het een casco-ritueel¹ is dat houvast biedt in een vaak expliciet als atheïstisch betitelde zoektocht in de omgang met het verleden. In een proces van toeëigening vindt er in zekere mate een transformatie plaats. (Post, 1992, p. 326)

Post analyseert ook de vorm van de teksten van zowel Vuijsje als van Bertus Aafjes en plaatst deze binnen de wijze waarop pelgrims verslag doen. De opbouw van de tekst van Aafjes zou wat meer weg hebben van een overleveringstraditie van de Jacobustocht (een pelgrimstocht tussen Hunsel en Weert), terwijl de opbouw in de tekst van Vuijsje op het genre van reisverslagen is opgebouwd (Post, 1992, p. 304). Post (1992) gaat hiermee in op de vorm van de pelgrimsverslagen (vooral de vertelinstanties en -niveaus), terwijl dit werkstuk ingaat op de inhoud van de reizen.

---

¹ Een ritueel kader dat de mogelijkheid tot contrastervaringen biedt en dat iedere pelgrim naar eigen inzicht en vooral eigen behoefte kan invullen (Post, 1992, p. 324).

Albers (2007) stelt de vraag of wandelen inderdaad het heilzame effect heeft dat eraan wordt toegeschreven. Zij beaamt dat '[d]e pelgrimage een rituele vorm blijkt te zijn die in zeer uiteenlopende omstandigheden kan worden 'ingevuld' met zeer uiteenlopende betekenissen', waarmee ze lijkt in te spelen op de theorie van Ptasznik (Albers, 2007, p. 213). Ze gaat zelfs nog een stap verder en stelt voor dat geneeskundige wetenschappen en theologie elkaar niet hoeven uit te sluiten, maar dat geneeskunde zelfs de blinde vlekken van theologie kan helpen opheffen (Albers, 2007, p. 215). Dit werkstuk zal de nieuwe invulling van pelgrimage, zoals Albers (2007) dat noemt, nader onderzoeken en ze zo mogelijk concretiseren.

In het onderzoek van Post (1994) worden vooral nieuwe manieren van pelgrimeren en lange wandeltochten in de literatuur onderzocht. Post (1994) analyseert verschillende hedendaagse pelgrimsverhalen en hij probeert deze te interpreteren als biografische ervaringsverhalen op tekstueel en contextueel niveau. Hij rangschikt zijn analyse op de niveaus van contrastervaring en zelfpresentatie, waarbij hij ingaat op het ritueel, de reis en het pelgrim-zijn, maar ook de relaties en ontmoetingen onderweg. Dit sluit aan op de manier waarop de onderzoeksobjecten in dit werkstuk zullen worden onderzocht, namelijk middels de fysieke reis en de mentale reis.

Het onderzoek van Post (1994) stelt ook de vraag of er sprake is van een nieuwe manier van pelgrimeren. Hij ziet in zijn eigen analyse dat het traditioneel pelgrimage wordt uitgevoerd in moderne contexten (Post, 1994, p. 93). Men zou in het verleden zoeken naar houvast voor de toekomst, waarbij het zoeken een duidelijke religieuze component kan hebben, maar dat hoeft niet (Post, 1994, p. 94).

Post (1994) betreft bij zijn onderzoek structuur en narratieven van reisverhalen, maar hij gaat ook in op verschillende inhoudelijke thema's: vertrek en aankomst, ontmoetingen, natuur en het verleden. In dit werkstuk zullen de thema's over vertrek, aankomst en ontmoetingen terugkomen, maar er zal ook in worden gegaan op het veranderende wereldbeeld van de reizigers. Er zullen dus ook andere thema's worden toegevoegd zoals het thema 'reisbenodigdheden' of 'spirituele ervaringen'.

Een ander verschil tussen dit werkstuk en Post (1994) is dat Post alleen teksten uit dezelfde tijdsperiode (1980 tot 1990) onderzoekt. Dit werkstuk zal zoeken naar een historische ontwikkeling van pelgrimstochten in de literatuur binnen een tijdsperiode van tachtig jaar.

Thompson (2011) spreekt ook over *othering* in de reisliteratuur. Wanneer een schrijver over reisontmoetingen bericht, ontkomt hij er niet aan een beeld van 'de ander' te tekenen. Door normen- en waardenstelsels, binaire composities en rolverdelingen te analyseren zal op narratologisch niveau een beeld kunnen worden gevormd van ervaringen en inzichten van de

personages (Vervaeck en Herman, 2009). Dit is belangrijke informatie voor het analyseren van de mentale reis, omdat de ontmoetingen bijdragen aan het wereldbeeld van de personages.

Naast de bovengenoemde onderzoeken, zal dit werkstuk verschillende internationale onderzoeken over langeafstandswandelingen betrekken, zoals Kreiner en Kliot (2017), die de motivatie achter lange wandeltochten onderzoeken, of Thompson en Cole (2020), die onderzoek deden naar sociale interacties tussen reizigers en de inheemse bevolking. Of Basil (2022) die onderzoek deed naar motivatie van mensen die op lange wandeltochten gaan.

2.3 Onderzoeksmethode

Ten eerste zal er een korte beschrijving van de context per tekst worden gegeven. Ook zal worden gekeken of de reizigers zelf een standpunt innemen ten opzichte van pelgrimeren. Vervolgens zal de ‘fysieke reis’ in de onderzochte teksten worden beschreven. Er zal worden gekeken naar verschillende thema’s. Deze thema’s zijn: route, bestemmingen, reisbenodigdheden, vervoersmiddelen en verblijven. Deze kunnen expliciet worden opgenoemd, maar blijken soms ook uit het verhaal zelf. Op basis van deze analyse zal een algemeen beeld worden beschreven van de fysieke reis per onderzoeksobject. Ook zal worden geanalyseerd welk effect de fysieke reis heeft op de mentale reis en of er een historische ontwikkeling te vinden is. Onder andere Post (2021) zal hiervoor als ondersteuning dienen omdat deze tekst inzichten biedt in de historische ontwikkeling van de wandelcultuur.

De mentale reis zal gekoppeld worden aan de fysieke aspecten van de reis, maar zal ook door middel van andere thema’s worden onderzocht. Dit zijn: intentie, beeld van de ‘ander’, ontmoetingen (ook met sacrale objecten) en spirituele of overstijgende ervaringen. Er zal worden ingezoomd op de ervaringen en inzichten die de reizigers tijdens hun tocht hebben verkregen. In de boeken zal worden gezocht naar expliciete uitspraken over zingeving, ervaringen en inzichten. Daarnaast zullen ook impliciete inzichten en zingeving worden geanalyseerd. Dit kan gedaan worden door te kijken naar houdingen van de hoofdpersoon ten opzichte van de wereld. Als het hoofdpersonage bijvoorbeeld merkbaar een andere houding heeft aan het eind van de reis dan de houding waarmee hij begon, dan zal deze ontwikkeling worden meegenomen in de analyse. Ondanks dat de hoofdpersoon deze ontwikkeling dan niet zelf noemt, geldt deze toch als onderdeel van de mentale reis.

Thompson (2011) zal bij de analyse van de mentale reis helpen om de onderlinge relaties te verklaren tussen het hoofdpersonage en ‘de ander’ die het personage onderweg tegenkomt. Er wordt gekeken naar de wijze waarop het hoofdpersonage zich zowel impliciet als expliciet verhoudt ten opzichte van ‘de ander’. Herman en Vervaeck (2001) zal hierbij ook

dienen als ondersteuning, om de onderlinge relaties tussen ‘zelf’ en ‘de ander’ narratologisch te analyseren.

Ten slotte zullen de uitgangspunten van de reizigers in de onderzoeksobjecten worden geplaatst in een context van pelgrimstochten en de definitie daarvan van Margry (2008). Er zal een conclusie worden geformuleerd over de vraag of er inderdaad sprake is van de ontwikkeling van een ‘seculiere pelgrimage’ in Nederlandse literaire egodocumenten in de afgelopen tachtig jaar, waarna er zal worden gekeken waar in de toekomst nog aanvullingen kunnen worden gedaan op het onderzoek naar de wandelcultuur in de Nederlandse literatuur.

3. Analyse

Nu kunnen drie onderzoeksobjecten onder de loep worden genomen. Eerst zal het gedicht in de tijd worden geplaatst en zal worden gekeken hoe de reizigers hun eigen reis zien. Daarna zal worden gekeken naar intentie, bestemming, routeplanning, reisbenodigdheden, vervoersmiddelen, verblijven, het beeld van de ander en spirituele ervaringen.

3.1 Voetreis naar Rome, Bertus Aafjes

Bertus Aafjes (1914-1993), de auteur van *Een voetreis naar Rome* (1947), vertrok op 31 maart 1936 vanaf Amsterdam naar Rome (Janssens, 1989). Hij vertrok met wat zakgeld, een mandoline en een zware ransel om in de wereld te gaan ‘muiten’ en het aardse leven te gaan onderzoeken. Aan het begin van zijn reis stapte hij op zijn fiets, maar hij moest deze tijdens zijn reis achterlaten. De rest van zijn tocht legde hij te voet af. Tijdens zijn tocht was hij vooral gericht op zijn einddoel: Rome. Hij leefde in armoede en eenzaamheid, sliep waar hij maar kon en hij stelde slechts de ziel en de geest centraal (Janssens, 1989).

Het op zijn reis gebaseerde gedicht, *Een voetreis naar Rome*, verscheen op 15 juli 1946 in een boekwerk van 80 bladzijden, als achtste deel in de reeks ‘De Ceder’ van uitgeverij Meulenhoff te Amsterdam (Janssens, 1989). Dit gedicht is opgebouwd uit ‘het kwatrijn met paarsgewijze rijmen, afwisselend vrouwelijk en mannelijk, en op basis van een vrij onvast metrum, vaak een vijfvoetige jambe, variërend met dactylen’ (Janssens, 1989). Soms vormt een kwatrijn een volledige zin of wordt een zin in een kwatrijn gestopt: een ‘lang vers’. Dankzij het beeldend taalgebruik, is het mogelijk om het verhalend gedicht makkelijker voor je te zien (Janssens, 1989).

Het gedicht werd goed ontvangen en kreeg veel herdrukken. Ondanks kritieken vanuit het conservatiefste Roomse leven, bleef Bertus Aafjes zijn gedicht een christelijk gedicht noemen, ‘in die zin dat het de weerslag is van de dualiteit die in het leven van de christen aanwezig is: de spanning tussen het aardse en het hemelse’ (Janssens, 1989).

De reis van het personage Filius is dus gebaseerd op de reis van Aafjes. De reizen kunnen niet helemaal als dezelfde worden gezien, maar de waargebeurde tocht van Aafjes ligt wel ten grondslag aan de fictieve tocht van Filius. Het verhaal over het karakter Filius dient als zelf-narratief om de inzichten en ervaringen te delen die Aafjes tijdens zijn reis heeft opgedaan. Zij zijn dus niet dezelfde persoon, maar Filius vloeit voort uit Aafjes.

3.1.1 Intentie

Filius wilde monnik worden en spendeerde zijn jeugd binnen kloostermuren. Terwijl hij opgroeit komt hij in aanraking met Aristoteles en andere wereldlijke teksten en dankzij deze teksten gaat hij naar de wereld buiten het klooster verlangen (p. 10). Uiteindelijk wil Filius weg uit het klooster en besluit hij te gaan reizen:

*En ik treed door de poort naar buiten,
En ik verlaat de cel voorgoed,
En ik ga in de wereld muiten
Naar monnikentrant te voet. (p. 11)*

Hij wil de wereld binnengaan en het klooster, dat voor hem als een cel voelt, verlaten. Het is dus zijn intentie om de wereld te gaan verkennen zonder verbonden te zijn aan het kloosterleven en de beperkingen daarvan. Dit wil hij te voet gaan doen. Filius lijkt te willen ontsnappen uit zijn afgezonderde werkelijkheid en meer uit het leven te willen halen. Dit lijkt op het escapisme en het zoeken naar vervulling dat Cole en Thomsen (2020) noemen als reden voor het ondernemen van een lange wandeltocht. Zijn zoektocht naar vervulling lijkt daarmee ook aan de sluiten op het artikel van Post (1994), waarin verteld wordt dat pelgrimstochten als zoektocht naar houvast in de toekomst kunnen dienen, ook op niet-religieus niveau. Filius is een pelgrim die niet op reis gaat in het kader van een religieuze zoektocht, maar hij gebruikt het ritueel van de pelgrimage als casco-ritueel, waarbij hij het ritueel invult naar eigen behoefte (Post, 1992). Filius neemt daarbij geen expliciete afstand van religie.

Filius noemt ook een reden – zij het een weinig pretentieuze – voor het aanvaarden van zijn reis in een gedicht. Hij wil een avontuur schrijven dat mensen kunnen lezen om iets te doen te hebben in de winter (p. 6). Filius geeft dus zowel een reden om te gaan reizen, als een reden om zijn reis te documenteren.

3.1.2 Bestemming

Hoofdpersoon Filius Evae loopt in 1936 van zijn woon- en geboorteplaats Amsterdam naar Rome. Deze weg valt niet geheel samen met het Jakobus-profiel (wandelpaden van Nederland naar Santiago de Compostella; Post, 2021, p. 25), maar zal wel enige overlap kunnen hebben met pelgrimspaden. Het wordt echter niet duidelijk uit de tekst of Filius over traditionele pelgrimswegen loopt. Het is natuurlijk minder gangbaar dat de bestemmingen uitgebreid topografisch worden gedocumenteerd in een gedicht en daardoor kan men dat ook niet van Aafjes' gedicht verwachten.

Volgens een traditionele pelgrimage is het gebruikelijk om een heilige plaats als doel te kiezen. De reis zou een devotie zijn naar de heilige locatie (Post, 2021, p. 67). Rome, het doel van Filius, is op zichzelf een voorbeeld van een heilig oord waar een pelgrim naar kan reizen (Post, 2021, p. 6). Het is echter de vraag of deze sacraliteit de reden is waarom Filius naar Rome reist. Rome is namelijk ook een broedplaats van klassieke en wereldlijke kunsten. Filius wil kennis over de wereld opdoen in Rome, maar ook onderweg. Zijn reis is dan ook doel- en tocht-georiënteerd. Dit sluit niet aan bij een traditionele rooms-katholiek pelgrimage en de pelgrimage in de middeleeuwen, die vooral doel-georiënteerd waren (Post, 2021, p. 67). In deze traditionele pelgrimage had de reis wel een betekenis, maar diende de tocht vooral als middel voor boetedoening (Post, 2021, p. 67). Van boetedoening is bij Filius weinig sprake. Hij grijpt de reis juist aan om te leren zien hoe mooi de wereld is. Dit accent op de reis waarbij Filius de ervaring als betekenisvol en wellicht spiritueel ziet, kan worden opgevat 'als historisch gezien een nieuwe betekenisgeving van de pelgrimage, verbonden met (post)moderne westerse religiositeit en spiritualiteit' (Post, 2021, p. 67).

3.1.3 Routeplanning

Aafjes maakt geen gebruik van een kaartje voor zijn route in zijn tekst. Hij noemt steden en gebieden soms in de dichtregels, maar meestal in hoofdstuktitels. Deze locatieaanduidingen zijn de ene keer specifieker dan de andere keer; soms wordt een stad expliciet genoemd ('Tirol' of 'Florence') en soms alleen een gebied ('Het Lago di Garda', p. 32; of 'De Rijn', p. 16). De lezer kan in dit geval de route niet goed nalopen, maar het is ook wel erg ongebruikelijk dat een gedicht de route zo expliciet zou beschrijven, omdat dit niet de functie is van het gedicht. Het is namelijk de bedoeling dat de lezer het gedicht leest als vermaak en niet als gids.

Het is onduidelijk of Aafjes over aangegeven paden loopt of dat hij een reisgids heeft. Wandelroutes zijn al lang te volgen, maar vooral na de opkomst van de VVV's werd aan het begin van de twintigste eeuw het assortiment van wandelgidsen sterk uitgebreid: 'Al deze

VVV's hadden een breed assortiment aan wandel- en fietsroutes en -gidsjes. Soms waren routes gemarkeerd, maar vaker liep men aan de hand van een gidsje' (Post, 2021, p. 53). Ondanks het groeiende assortiment aan reisgidsen, is het niet duidelijk of Filius gebruik maakt van deze ontwikkeling. Toch lijkt hij wel te weten waar hij naartoe moet, dus men kan ervan uitgaan dat hij in ieder geval enig idee heeft van een route.

Ondanks dat de route wat minder expliciet wordt beschreven, wordt wel ingegaan op de omgeving waardoor Filius reist. De omgeving wordt als een belangrijk onderdeel gezien van de wandeling en kan een weerslag hebben op de motivatie tijdens een lange wandelreis (Collins-Kreiner & Kliot, 2017). Natuur wordt als een belangrijk toegevoegde waarde gezien door pelgrims, op zowel emotioneel als religieus niveau (Post, 1994, p. 91). Filius geeft zijn omgeving vooral weer op een romantische manier. Een voorbeeld van zo'n sfeerimpressie van de omgeving is de volgende:

*In den valavond met zijn stille
Pauwblauwe leegte vol gerucht,
Als de donkere boomen trillen
In de slapeloos gouden lucht,
Tegen de berghelling gezeten,
Waar wijngaard aan wijngaard zich rijt,
Zie ik, hoe langs krochten en spleten
De Rijn door het paars landschap glijdt. (p. 17)*

Deze zintuiglijke waarnemingen van de omgeving helpen om een beeld van het landschap en de route te schetsen. Filius vertelt over de bomen die hij ziet en denkt erover na hoe de avond de omgeving verandert. Als hij de Rijn ziet, vertelt hij hoe de rivier stroomt en wat deze voor het landschap doet. Door de mooie omgeving wordt Filius gemotiveerd om door te gaan met zijn reis. Hij laat zijn fantasie de vrije loop en aanschouwt de wereld op een romantische manier waardoor hij positief naar de wereld gaat kijken..

De omgeving laat hem niet alleen maar positieve gevoelens ervaren. Wanneer de nacht valt, voelt Filius zich eenzaam. Hij ziet moeders hun kinderen naar binnen brengen en krijgt heimwee naar zijn eigen moeder (p. 18). Het donker laat hem zich buitengesloten voelen en hij verliest motivatie. De omgeving laat Filius dus zowel positieve als negatieve gevoelens ervaren.

3.1.4 Reisbenodigdheden

Vooral bij lange reizen is goede bepakkings van groot belang, omdat reizigers lange afstanden afleggen terwijl ze hun spullen moeten dragen (Basil, 2023, p. 289). In *Voetreis naar Rome* start Filius met ‘een ransel en sandalen / En een tweedehandsch mandolien’ (p. 11). Ook heeft hij een stok bij zich om mee te wandelen (p. 16). Dit lijkt de uitrusting van een traditionele pelgrim. Over proviand of andere reisbenodigdheden wordt niet expliciet gesproken. Onderweg lijkt Filius geen nieuwe voorwerpen te vinden en mee te nemen.

Pas vanaf de jaren negentig groeide de wandelcultuur aanzienlijk en daarmee ook het assortiment aan wandelbenodigdheden (Post, 2021). Filius kan in 1936 nog geen gebruik maken van dit assortiment. Daarnaast kon Filius ook nog geen gebruik maken van wandelwebsites en het aantal reisgidsen was beperkt ten opzichte van het aanbod heden ten dage. Toch waren er al wel verschillende gidsen beschikbaar dankzij de ANWB en de VVV's, maar het is niet bekend of Filius gebruik heeft gemaakt van dit aanbod.

Filius, die zichzelf bekendmaakt als dichter, zegt zelfs niet dat hij een logboek of schrijfbaar meeneemt. Als Filius geen logboek zou hebben meegenomen, dan zou het betekenen dat het hele gedicht en de ervaringen en openbaringen waaraan Filius heeft beleefd pas na de wandeltocht zijn opgeschreven en dus vanuit de herinnering. De reis is dan ook achteraf verteld. Toch zou het ook kunnen dat het gedicht zich niet leent om te vertellen dat Filius schrijfbaar meeneemt, omdat de tekst moet voldoen aan tekstconventies van een verhalend gedicht.

3.1.5 Vervoersmiddelen

Waar Bertus Aafjes aan het begin van de reis op de fiets stapt, start Filius zijn reis ‘naar monnikentrant en te voet’ (p. 11). Hij lijkt ervan overtuigd te zijn dat monniken zulke reizen moeten lopen. Deze manier van reizen lijkt hij de hele route vol te houden, zo blijkt uit verschillende citaten: ‘Zijn warme parken en paleizen / Gaan wij met stille schreden rond’ (p. 42); ‘Reis ik omhoog met stille tred’ (p. 55). De lezer ziet dat Filius door een paleis loopt en bergen beklimt. Als lezer zou je er dan ook vanuit gaan dat Filius zijn hele tocht te voet heeft afgelegd, zoals zou kunnen passen bij een pelgrimstocht waarop de pelgrims gestimuleerd worden om zo veel mogelijk te wandelen (Het Nederlands Genootschap van Sint Jacob, 2023). De tekst vertelt verder niet over andere vervoersmiddelen die Filius gebruikt, naast zijn ‘twee be vleugelde voeten’ (p. 13). Hiermee ‘klapwiekt hij de wereld door’, omdat hij het onbekende wil groeten en zijn voetstappen letterlijk wil achterlaten (p. 14). Door te wandelen kan hij de omgeving goed in zich opnemen en de schoonheid van de wereld ontdekken. Dit helpt hem bij

het ontwikkelen van zijn wereldbeeld en bij het behalen van zijn doel: de schoonheid van het aardse leven zien.

3.1.6 *Verblijven*

Omdat de reizigers allemaal lange tochten maken, moeten ze ook ergens overnachten. Tot de Tweede Wereldoorlog werd de toeristische infrastructuur vooral gevormd door pensions en groepsaccommodaties en in de jaren vijftig waren vakantieparken en campings erg populaire verblijfsplaatsen (Post, 2021, p. 53). Filius reist in 1936. In zijn tijd zou dus vooral gebruik worden gemaakt van pensions en groepsaccommodaties. Hij verblijft in een klooster in de Dolomieten (p. 27), een boerenhoeve waar hij in het stro slaapt (p. 39) en een hotel (p. 48). Filius slaapt dus inderdaad in groepsaccommodaties (het hotel en het klooster), zoals in de jaren vijftig gebruikelijk was (Post, 2021, p. 54), maar hij verblijft ook op bij mensen thuis in een boerenhoeve. Een verklaring voor deze verschillende locaties is dat de auteur Bertus Aafjes tijdens zijn reis zich vooral richtte op Rome en onderweg spontaan slaapplekken zocht. Aangezien Filius' reis op die van Aafjes is gebaseerd, kan dit ook voor Filius gelden.

Van de locaties is tenminste het klooster een ongeplande verblijfsplaats. Dat blijkt uit het feit dat Filius bij het invallen van de duisternis opgelucht is als hij in de verte nog licht ziet branden van het klooster. Het blijkt ook uit een gesprek dat hij heeft met de monniken: 'Zij bieden mij een onderkomen / Met zulk een warm vertoon van eer', (p. 27). De monniken bieden hem een slaapplek aan zodat Filius niet buiten hoeft te slapen. In dit klooster wordt hij warm verwelkomd. Ook zijn verblijf in de boerenhoeve is ongepland: 'Men denkt: laat 'k mijn geluk beproeven, / God zal het overige doen. / Ik ben welkom. [...] Hoe goed is het gastvriend te wezen / In een vreemd land op een vreemd uur' (p. 38). Filius loopt dus op goed geluk naar de hoeve en wordt door vreemden hartelijk verwelkomd. Hiervoor voelt Filius zich erg dankbaar en geholpen. Dit draagt bij aan zijn positieve beeld van de reis.

3.1.7 *Beeld van de ander*

Alle personages maken reizen waarbij het onvermijdelijk en vaak zelfs wenselijk is dat zij andere mensen tegenkomen. De manier waarop zij over 'de ander' schrijven is veelzeggend voor hun wereldbeeld en hun vooroordelen over anderen. Mensen hebben al van tevoren een beeld van 'de ander', maar dit is vaak gebaseerd op vooroordelen die zijn ontstaan door emoties zoals afkeer, angst of juist verlangens of grote fantasieën (Thompson, 2011). Dit beeld van de ander is vaak niet accuraat maar wordt wel in stand gehouden door reisliteratuur, opgejaagd door het diep verankerd westers kolonialisme dat ook in moderne literatuur doorwerkt (Thompson, 2011).

Ook Filius heeft een beeld van ‘de ander’, voorafgaand aan zijn reis. Maar dit is vooral een heel positief beeld. Hij fantaseert over satyrs, nimfen en mooie lichamen van vrouwen waardoor hij zich eenzaam en opgesloten gaat voelen in het klooster (p. 11). Filius zegt zelf erg weinig te weten van de buitenwereld, maar deze wereld lijkt hem wel te verleiden: ‘Wie denkt, denkt zich naar vreemde oorden; / Vreemde oorden lokken hem aan’ (p. 10). Filius denkt bij ‘de ander’ vooral aan vrouwen: ‘Wat weet een monnik van de grauwe Onderwereld van het bestaan? / Wat van het zoet vergif der vrouwen / Als zijn gedachten dwalen gaan?’ (p. 10). Als monnik weet hij nog niet veel van vrouwen en verleiding (‘zoet vergif’), maar desondanks denkt hij er wel veel over na. Zijn verlangens en fantasieën lijken de basis te zijn van zijn beeld van ‘de ander’, wat ook voor vooroordelen over ‘de ander’ kan zorgen (Thompson, 2011). Zijn ontmoetingen met vrouwen zijn namelijk niet altijd erotisch en satyrs en nimfen komt hij al helemaal niet tegen. Zijn beeld van vrouwen en mythische wezens komt niet overeen met de werkelijkheid.

Filius is zich er ook zeer van bewust dat de gedachtes die hij heeft niet passen bij het kloosterleven en monastieke idealen: ‘Hij temt in het holst van de nachten / Het oeroud en menselijk dier [...]. / Maar de duivel heeft reeds zijn blikken / Binnengeworpen in de cel’ (p. 10). Hij ziet de erotische gedachten als iets wat hij moet temmen, maar dit vindt hij lastig.

Onderweg ontmoet Filius een abt. Filius gebruikt deze ontmoeting om zijn motivatie en het doel van zijn tocht duidelijk te maken: hij wil het leven op aarde ervaren. De abt geeft hem zijn zegen en vertelt dat het Filius’ doel is om zijn mooie woorden over de aarde te verspreiden (p. 29). Ondanks dat de abt volgens kloosteridealen leeft, ziet hij in dat die niet voor iedereen zijn weggelegd. Volgens hem zouden mensen zoals Filius juist moeten schrijven over de wereld en laten zien welke mooie dingen God geschapen heeft. Het wordt niet duidelijk uit de tekst of Filius dit antwoord van de abt verwachtte, maar het antwoord laat wel een zekere tolerantie zien binnen een strikte kloostergemeenschap. De abt en diens woorden zorgen er vooral voor dat Filius gemotiveerd wordt om te blijven wandelen. Deze motivatie wordt door veel langeafstandswandelaars herkend volgens Collins-Kreiner et al. (2017) en Cole en Thomsen (2020)

Filius ontmoet een moeder en haar dochter bij de boerenhoeve. Hij heeft meteen een oogje op de dochter, die geïnteresseerd naar hem luistert en verlangend naar hem kijkt (p. 39). Filius merkt dat hij verlegen wordt en naar haar gaat verlangen. Zij belanden bij elkaar ‘in het hooi’. In Rome ontmoet Filius een dienstmeisje dat hij op een seksuele manier beschrijft. Deze ontmoetingen met vrouwen zijn nieuwe seksuele ervaringen die mogelijk zijn gemaakt door

Filius' reis, maar zij zorgen niet voor een spirituele verheffing die Post (2021) als mogelijk gevolg van een pelgrimage voorstelt.

In Rome aangekomen spreekt een Vestaalse priesteres tegen Filius. Ze vraagt wat hij komt doen en waarom zijn voorgangers zo veel afstand hebben genomen van het klassieke atrium en de antieke goden en geloven. Filius antwoordt dat hij op de manieren van de Romeinse goden de wereld wil onderzoeken en een wil worden met de aarde (p. 74). Dankzij deze ontmoeting kan Filius zijn nieuwe inzichten onder woorden brengen. Deze inzichten heeft hij zich al eigen gemaakt en krijgt hij niet dankzij deze ontmoeting. Ontmoetingen zorgen vooral voor een gemeenschapsgevoel maar helpen Filius niet om makkelijker een transformatieve ontwikkeling door te maken. In Filius' geval is vooral 'de ontmoeting met zijn omgeving' van groot belang voor zijn spirituele ontwikkeling.

3.1.8 Spirituele ervaring

Tijdens de reis kan het voorkomen dat de personages een spirituele of overstijgende ervaring meemaken. Een spirituele ervaring met een sacraal object is bovendien een kenmerk van pelgrimage (Margry, 2008, p. 36). Deze objecten zijn vooral verbonden aan het christendom en kunnen bijvoorbeeld relikwieën zijn. Binnen seculiere pelgrimage zou het object niet verbonden zijn aan het christendom, maar zou het gebonden zijn aan de individuele spiritualiteit van een persoon. Door middel van de reis en de ontmoeting met het object kan iemand spirituele, emotionele of fysieke genezing of voordeel verwerven. Deze 'healing' is een belangrijke dimensie binnen pelgrimage (Post, 2021, p. 82).

Filius krijgt een spirituele ervaring door het bezoeken van het Atrium der Vestalinnen. Filius ziet de antieke kunst, zoals de beelden van de Romeinse goden, als voorwerpen die voor hem een hogere spirituele betekenis hebben. Het Atrium der Vestalinnen is voor hem een bijzondere plek die hem helpt om een 'zuiverheid' in zijn ziel te vinden (p. 58). Hij spreekt met het atrium en doet dat met veel ontzag: 'O atrium uit lang verleden eeuwen, / Huis der oorspronkelijke zuiverheid, / Laat mijn woorden over uw puinen sneeuwen / Eén kort uur, door de goden ons bereid' (p. 72). Zijn woorden zijn een gebed gericht tot het gebouw en de goden die erbij horen. Ook spreekt hij met een Vestaalse priesteres in het atrium. Volgens Filius bezit het atrium geen christelijke lading, maar een kunstzinnige of wereldlijke, zelfs fysieke en erotische. Het gebouw is voor Filius dus een sacraal object dat hem helpt om spiritueel te genezen.

3.2 *Pelgrim zonder God, Herman Vuijsje*

Herman Vuijsje vertrok in 1989 op zijn omgekeerde pelgrimstocht. Tijdens het reizen vraagt hij zich af of zijn tocht als pelgrimstocht gezien kan worden. Wanneer hij tegen een pastoor spreekt over zijn mogelijke pelgrimage, zegt de pastoor: ‘ ‘Het gaat om de ontmoeting met de Ander,’ [...] ‘en dat is geen mens, maar God. Anders verander je niet, en dan is het ook geen pelgrimage.’’ (p. 198). Vuijsje lijkt het niet eens te zijn met de pastoor omdat hij later uitlegt hoe de ontmoeting met ‘de ander’, die niet God is, hem heel veel heeft bijgebracht.

Na zijn reis ziet Vuijsje een verschuiving binnen pelgrimstochten van de publieke naar de privésfeer (p. 222). Ook ziet hij een andere verschuiving, namelijk een verschuiving naar een individualistische spiritualiteit:

Doordat de tocht zelf voorop staat, kon hij het decor worden voor steeds nieuwe geloofsstemmingen. [...]. Zo wordt de Weg die in de middeleeuwen tot symbool diende van de strijd om het Ware Geloof, nu juist het domein van individuele, eigengereide spiritualiteit (p. 223).

Pelgrimstochten kunnen volgens Vuijsje het domein zijn van eigen spiritualiteit. Deze individualistische manier van pelgrimeren lijkt Vuijsje vaker te zien. Hij merkt bijvoorbeeld op dat een pelgrimage heden ten dage vooral op eigen houtje wordt uitgevoerd waarbij er geen verplichte figuren of bezoeken aan een heilige plaats gewicht in de schaal leggen (p. 213): ‘En als je rond bent heb je niemand om te bedanken behalve je zelf, en moet je zelf maar bekijken of het de moeite waard was’ (p. 213).

Vuijsje lijkt geen beroep te doen op het idee van een ‘seculiere pelgrimage’, maar hij zegt dat de traditionele pelgrimage individualistischer is geworden. Hij ziet geen nieuw genre binnen de pelgrimage, maar een pelgrimage die als onderneming aan het veranderen is. Het ‘nieuwe pelgrimeren’ dat hij beschrijft, kan overeenkomsten hebben met de seculiere pelgrimage van Margry (2009).

3.2.1 *Intentie*

Vuijsje groeide op in een gezin waarin God geen grote rol speelde en waar hij een sociaaldemocratische opvoeding kreeg. Vuijsje hield zich vooral bezig met de vraag hoe pragmatische atheïsten tot goede afwegingen en besluiten komen, waar anderen de hulp van het christendom nodig hebben. Hij besloot te gaan wandelen om een antwoord te vinden op deze vragen:

Ik realiseerde mij dat ik het antwoord op deze vragen [...] niet in de bijbel zou vinden. Beter kon ik proberen, een situatie op te zoeken waarin ik vanzelf met deze problematiek geconfronteerd zou worden, en liefst veel mensen zou ontmoeten die op soortgelijke manier bij zichzelf te rade gingen. (p. 18)

Vuijsje wilde dus een situatie opzoeken die hem de antwoorden zou kunnen geven die hij zocht. Ook Vuijsje gebruikt een pelgrimstocht als zoektocht naar invulling en houvast in de toekomst (Post, 1994), net als Filius. Hij is dus van plan om dit pelgrimsritueel als een casco-ritueel te gebruiken en deze op een eigen atheïstische manier in te vullen. Dit wilde hij vooral doen door geconfronteerd te worden met anderen die ook bezig waren met een zekere mate van reflectie en spirituele transformatie. Bij Vuijsje zou een *community* hem kunnen helpen om een positieve transformatieve ontwikkeling door te maken, omdat hij door contact met anderen antwoord wil vinden op zijn levensvragen. Deze ontwikkeling is een gebruikelijke motivatie voor pelgrimstochten (Cole & Thomsen, 2020; Collins-Kreiner et al., 2017).

3.2.2 Bestemming

In *Pelgrim zonder God* gaat Vuijsje op pelgrimstocht van Santiago de Compostella naar Amsterdam; hij wandelt de omgekeerde *camino*, de bekende pelgrimsroute naar Santiago de Compostella (Post, 2021, p. 5). De bestemming Santiago de Compostella trok Vuijsje, maar aan de andere kant ook weer niet, omdat het hem belachelijk leek om een symbool van traditioneel katholicisme als doel te kiezen: ‘Mijn humanistische en sociaaldemocratische levensbeschouwing is door het christelijk erfgoed geïnspireerd, zeker, maar dit erfgoed vormt voor mij geen bestemming; eerder een vertrekpunt’ (p. 19).

De reis van Vuijsje valt onder de Camino- of Jacobus-profielen (Post, 2021, p. 25). Dit profiel wordt versterkt doordat Vuijsje zelf ook het graf van Sint-Jakobus in Compostella als specifiek vertrekpunt noemt, en de Sint-Jacobskapel in Amsterdam als eindpunt (p. 18-20). Herman Vuijsje heeft dus zowel een vertrekpunt als een bestemming met een heilige connotatie. Zijn bestemming is echter te vinden in een stad die niet als een bedevaartsoord wordt gezien: Amsterdam.

Zijn reis en wat hij onderweg wil leren is ook een belangrijk doel voor Vuijsje. Zijn wandelreis is tocht-georiënteerd en doel-georiënteerd, zoals steeds gebruikelijker wordt binnen de traditie van pelgrimstochten (Post, 2021, p. 69). Vuijsje vertelt dat start en finish niet van belang zijn maar dat het traject ertussenin telt (p. 213). Zijn tocht is belangrijker dan het doel.

3.2.3 Routeplanning

Vanaf de jaren negentig werden wandelroutes op een steeds groter schaal uitgezet (Post, 2021, p. 53). Routes genoeg dus voor Vuijsje. Hij laat zijn exacte route zien op een kaartje achter in het boek (p. 236). Hij heeft hierbij expliciet aangegeven voorbij welke plekken hij is gekomen. Plaatsen worden ook expliciet in de tekst genoemd en aan het begin van de hoofdstukken. Deze route hoeft niet per se de reis te zijn die Vuijsje in eerste instantie had gepland aan de hand van zijn reisgidsen.

Omdat in de tijd van Vuijsjes wandeling er al veel meer aandacht is voor aangegeven wandelpaden en goede gidsen (Post, 2021, p. 54), is het voor hem redelijk eenvoudig om de juiste wegen te vinden. Een van deze pelgrimsroutes is de ‘Via Turonensis’. Deze route loopt vanaf Parijs naar Saint-Jean-Pied-de-Port en is een van de meest noordelijke en westelijke van de vier grote pelgrimsroutes naar Santiago de Compostella die al sinds de middeleeuwen door Frankrijk lopen (Vlaams Compostellagenootschap, 2023). Vuijsje loopt dus over een route die speciaal voor pelgrims is ingericht. Het verschil is echter, dat hij hem in omgekeerde richting loopt. Hij vult de traditionele camino op eigen wijze in en lijkt daardoor mee te doen aan de trend waarbij de camino steeds meer als een gethematiseerde wandelonderneming wordt beschouwd (Post, 2021, p. 60). Hierbij is zijn thema het zoeken van antwoorden op levensvragen vanuit sociaaldemocratisch én christelijk oogpunt. Ook sluit hij zich aan bij de definitie van een museale pelgrim van Post (1992) die zegt dat pelgrimeren als casco-ritueel kan worden gebruikt ‘dat houvast biedt in een vaak expliciet als atheïstisch betitelde zoektocht in de omgang met het verleden’ (Post, 1992, p. 326).

De lezer wordt bekend met de omgeving waardoor de route loopt, dankzij de beschrijvingen van Vuijsje: ‘Langs het asfalt ligt een duidelijk soort loopstrook, uitgesleten door onduidelijke types, op weg naar onduidelijke bestemmingen. [...] Tussen staketsels, reclameborden, karkassen en geraamten lijken mensen niet meer dan figuranten’ (p. 72). Hij somt niet alleen op wat hij ziet, maar vertelt ook hoe de omgeving op hem overkomt. Hij voegt door het beschrijven van de omgeving beeld toe aan zijn gedetailleerde routebeschrijving, een sfeerbeeld dat het mogelijk maakt om de route en de plaatsen voor je te zien. Wanneer hij de omgeving in zich opneemt, raakt hem dat. Als hij bergen in de verte ziet, krijgt hij bijvoorbeeld een gevoel van vrijheid (p. 42) en wanneer hij de bomen in Galicië observeert, voelt hij zich romantisch (p. 39). Op deze wijze kan de omgeving hem positief stimuleren en draagt de natuur bij aan zijn emotionele ontwikkeling. Deze emotionele ontwikkeling door natuur is ook gebruikelijk bij pelgrims (Post, 1994, p. 91).

Dankzij goed aangelegde wandelpaden, is dat kans groot dat Vuijsje veel lelijke en wandelaarsonvriendelijke routes kan ontlopen. Wandelpaden zijn er namelijk op ingericht om wandelen als recreatieve bezigheid te vergemakkelijken, waarbij men kan genieten van de omgeving (Post, 2021, p. 51). Dit voorkomt echter niet dat hij door minder mooie omgevingen komt. Vuijsje loopt bijvoorbeeld langs een weg richting een stad die hij als een soort niemandsland beschrijft, met lelijke reclameborden en geen enkele geborgenheid (p. 72). Waar dit hem voorheen zou hebben tegengestaan, loopt hij hier nu zonder afschuw doorheen omdat hij zijn hele route heeft uitgeroepen tot ‘tijdelijke huiskamer’ en dus alles onderweg omarmt. De lelijke omgeving lijkt dus geen weerslag te hebben op de motivatie van Vuijsje, maar helpt hem om lelijkheid te zien als onderdeel van de wereld.

Wat hij onderweg tegenkomt laat hem nadenken over de wereld. Zo ziet Vuijsje bijvoorbeeld een middeleeuwse grafsteen in de kathedraal van Noyon, waardoor hij gaat nadenken over het leven na de dood, de hemel en de hel. Dit doet hij vanuit een sociologisch perspectief, waarbij hij de mensen uit de middeleeuwen en het heden analyseert. Vuijsje merkt bijvoorbeeld op dat mensen in de middeleeuwen veel meer bezig waren met het hemel en de hel. De moderne mens heeft zich bevrijd van de angst voor de eeuwige marteling. Dit zou verklaren waarom men nu niet veel bezig is met het denken aan de dood (p. 191-192). Hij analyseert verschillende bevolkingsgroepen in verschillende tijden en houdt zichzelf en de moderne mens een spiegel voor.

3.2.4 Reisbenodigdheden

Vanaf 1980 groeide het wandelassortiment aanzienlijk (Post, 2021, p. 54). Vuijsje legt zijn wandelreis af aan het begin van deze ontwikkeling en zal dus de luxe hebben gehad om uit een groot assortiment wandelproducten te kunnen kiezen. Hij draagt een rugzak, die hij tijdelijk kwijtraakt op het vliegveld van Santiago de Compostella. Daardoor zit hij alleen met een ‘portefeuille, wat kranten en een reisnecessaire van Iberia’ in de taxi naar zijn hotel (p. 22). De rugzak krijgt hij later terug, maar de inhoud ervan blijft nog even onbesproken. Wanneer Vuijsje later op zijn reis ziek wordt, komt de lezer meer te weten over wat hij ronddraagt: ‘Behalve de hoognodige reisartikelen heb ik een welvoorzienige mobiele bibliotheek met kantoorafdeling op mijn schouders geladen’ (p. 45). Deze schrijfspullen draagt hij mee om zijn reis en inzichten te documenteren. Zij dienen als middelen waarmee Vuijsje kan reflecteren op zijn omgekeerde pelgrimstocht.

Zijn verwachtingen van zijn reisbenodigdheden, sluiten niet helemaal aan op wat hij daadwerkelijk nodig heeft. Doordat Vuijsje een verkeerde inschatting heeft gemaakt, moet hij

als snel reisartikelen achterlaten. Dit zijn: ‘de helft van [z]ijn paperclips, reserve-schoenveters, kapotjes en wattenstokjes’. Spullen die hij wel bij zich houdt zijn een grote blauwe regencap (p. 67), stokken die hij onderweg omdoopt tot wandelstokken (p. 86), een reisgids (p. 88), een dagboek (p. 48) en een paraplu (p. 97). Deze spullen helpen Vuijsje om zijn reis te vergemakkelijken. Wanneer hij merkt dat hij spullen nodig heeft, dan zorgt hij onderweg dat hij die spullen krijgt, zoals de wandelstokken. Dankzij zijn reisartikelen kan Vuijsje het beste uit zijn reis halen, op zowel fysiek als mentaal niveau.

3.2.5 Vervoersmiddelen

Vuijsje neemt het vliegtuig en een taxi om naar zijn vertrekpunt te komen (p. 22). Daarna begint hij zijn reis te voet. Uit de kwaaltjes die hij oploopt van het wandelen, kan de lezer zien dat Vuijsje tijdens de reis veel loopt. Hij heeft dan ook vaak ruzie met zijn voeten:

Tussen mijn voet en mij leek alles in het begin rozegeur en maneschijn. Maar allengs vielen er schaduwten over ons geluk. Mijn rechervoet had wel mooie praatjes over ‘samen tot de dood on scheidt’, maar verrekte het intussen om ook echt te wérken aan onze relatie. Sinds hij mij voor het eerst in de steek liet, in Portonmarín, hebben we een stormachtige haat-liefdeverhouding opgebouwd. (p. 74)

Zijn voeten zijn helemaal kapot doordat Vuijsje grote afstanden te voet heeft afgelegd en ze werken niet bepaald mee om Vuijsjes’ reis comfortabel te maken. Ondanks zijn blessures besluit hij om door te lopen. Hij vertelt dat hij zich niet verveelt omdat hij wandelt en daardoor de omgeving goed in zich op kan nemen (p. 71). Het wandelen maakt hem nieuwsgierig naar de wereld en zorgt ervoor dat hij de wereld op een rustige manier ervaart.

Het wordt in reisbeschrijvingen aangemoedigd om zoveel mogelijk te wandelen tijdens een pelgrimstocht, maar zo’n reis hoeft niet persé helemaal te voet worden afgelegd (Post, 2021, 55). Herman Vuijsje maakt ook gebruik van andere vervoersmiddelen. Hij wil vooral te voet verdergaan, maar door zijn kwalen lukt dat niet altijd en neemt hij bijvoorbeeld de trein (p. 77). Ook lift hij mee met automobilisten: ‘Dit keer krijg ik wel een lift, en in Palencia laat ik me, pelgrim-af, door een taxi naar het Rey Sanchohotel brengen’ (p. 77). In dit citaat zegt Vuijsje dat hij de wandeltraditie van pelgrims doorbreekt door kort voor een ander vervoersmiddel te kiezen. Indirect lijkt Vuijsje zichzelf dus als pelgrim te zien als hij loopt, waardoor hij zich onderscheid van toeristische wandeltochten.

3.2.6 Verblijven

Vuijsje bespreekt zijn verblijfsplaatsen uitgebreid. Het zijn er zelfs zoveel dat ze onmogelijk allemaal kunnen worden opgesomd, maar zijn locaties variëren van hostels (p. 22) tot gastenverblijven die speciaal zijn ingericht voor pelgrims (p. 50), van kloosters (p. 53) tot herbergen (p. 54) en van cafés (p. 65) tot hotels (p. 77). Een nacht slaapt hij zelfs op een politiebureau (p. 113). Niet omdat hij een onvergeeflijke en on-pelgrimachtige misdaad heeft begaan, maar omdat het gebouw speciaal is ingericht als *refugio* voor pelgrims. Het wordt niet duidelijk of Vuijsje deze verblijven ver van tevoren heeft gepland. De verblijven liggen echter allemaal op de camino en zijn ontstaan door de grote toestroom aan pelgrims. Dit past binnen de ontwikkeling in de wandelcultuur vanaf de jaren negentig (Post, 2021, p. 54). Vuijsje wisselt af tussen groepsaccommodaties en verblijven voor individuen. Bij de groepsaccommodaties heeft hij de mogelijkheid om met veel andere wandelaars en pelgrims te praten. Voorbeelden hiervan zijn een Italiaan die hij ontmoet in het refugio/politiebureau of Javier, die toezicht houdt op een ander refugio. Javier is erg nors en negatief en geeft zijn eerlijke mening over het geloof en pelgrims (p. 121). Hierdoor wordt Vuijsje geconfronteerd met een andere mening die hem laat nadenken over zijn levensvragen. Zo helpen de verblijven om in contact te komen met anderen.

Vuijsje is dankbaar voor het onderdak dat groepsaccommodaties hem bieden, maar hij stoort zich soms aan de voorgeschreven gastvrijheid: ‘Hier werden voorschriften opgevolgd; verder werd niets persoonlijk verwacht of geboden, ook niet op religieus gebied’ (p. 199). De verblijven die Vuijsje het meeste bijblijven, zijn de plekken waar de mensen betrokkenheid en emotie tonen in plaats van een gedistantieerde en professionele opstelling. Deze memorabele ontmoetingen helpen Vuijsje om diepere betekenissen te vinden en oprechte antwoorden te krijgen in plaats van politiek correcte antwoorden. Dit draagt bij aan de verbreding van Vuijsjes wereldbeeld en kan daardoor ook voor een transformatieve ontwikkeling zorgen.

3.2.7 Beeld van de ander

Vuijsje vertrekt naar Santiago de Compostella met het idee dat hij zoveel mogelijk wil openstaan voor alle indrukken en ontmoetingen (p. 21). Zulke ontmoetingen worden als belangrijke motivatie gezien voor veel wandelaars (Collins-Kreiner et al., 2017; Cole en Thomsen, 2020). Hij ziet de mensen uit Compostella als warm en geborgen met een overzichtelijk gemeenschapsleven en hij verwacht onderweg steeds meer individualistische mensen tegen te komen naarmate hij dichterbij Amsterdam komt.

Vuijsje ziet andere pelgrims als ‘de ander’. Zijn beeld van pelgrims is aan het begin van zijn reis vooral negatief: ‘De eerste pelgrims die ik zie, irriteren me onmiddellijk’ (p. 23). Vuijsje, die zich had voorgenomen om als ongelovige pelgrim rond te gaan wandelen, ziet de pelgrims als anderen, terwijl hij had gehoopt dat hij zelf bij de pelgrims ging horen: ‘Moet ik bij deze lui gaan horen? Ook zo’n zelfgehaakte kijk-mij-eens-houding aannemen? [...]’. Waarom heb ik me in mijn hoofd gezet dat ik iets met hen gemeen zou moeten hebben?’ (p. 24). Vuijsje ziet in eerste instantie dus een grote kloof tussen zichzelf en de pelgrims, waarbij hij bovendien een beetje een superieure houding aanneemt tegenover de pelgrims (‘kijk-mij-eens-houding’). Dit is kenmerkend bij het karakteriseren van ‘de ander’ volgens Thompson (2011).

Door zijn eigen wereldbeeld lijkt Vuijsje soms verkeerde conclusies te trekken over de mensen uit Galicië. Vuijsje romantiseert het beeld van een rustiek boerenleven in Galicië, maar wordt met zijn neus op de feiten gedrukt wanneer hij in gesprek komt met een boer uit die omgeving die hem vertelt hoe armoedig het leven in Galicië kan zijn (p. 40). Hierna lijkt hij in elk dorpje hetzelfde te verwachten: een klagend oud mannetje dat vertelt over de armoede (p. 43). Vooral aan het begin van zijn reis vindt hij dorpjes en mensen armoedig en merkt hij op dat hun collectivistische levensstijl ver van zijn eigen individualistische levensstijl af staat.

Het beeld dat Vuijsje heeft van anderen lijkt tijdens zijn reis te veranderen. Hij komt erachter dat de ontmoetingen met mensen die aardig durfden te zijn, hem het meest zijn bijgebleven. Dit waren meestal religieuze mensen (p. 198). De ontmoetingen met geestelijken onderweg helpen Vuijsje om antwoorden te vinden op vragen die hij heeft over geloof en het leven. Geestelijken hebben hem bijvoorbeeld laten zien dat iedereen naar de hemel kan (p. 192). Deze gedachte staat lijnrecht op de opvatting over Het Laatste Oordeel van veel middeleeuwen, realiseert Vuijsje zich. Dit leidt tot de conclusie dat de wereld misschien individualiseert, maar de hemel collectiviseert (p. 194). Op deze manier dragen de ontmoetingen bij aan het wereldbeeld van Vuijsje, waardoor hij de geestelijke wereld als toleranter en dynamischer is gaan zien.

Aan het eind van zijn reis krijgt Vuijsje gezelschap van zijn dochter Hagar (p. 155). Terwijl zij spreken met mensen onderweg, vragen diezelfde mensen ook naar Hagar en haar vegetarische levensstijl. Zo confronteert Hagar anderen met haar ideeën, maar wordt zij ook geconfronteerd met daarvan afwijkende opvattingen. Hagars gesprekken zorgen bij Vuijsje voor nieuwe inzichten: ‘[...] het heeft ook iets moois dat haar overtuiging – terwijl kerkelijke geloofsopvattingen een suffig respect genieten – tot spontaan discours verleidt’ (p. 163).

Hagar en Herman Vuijsje spreken verder met anderen over geloof en de omgeving. Door met ‘de ander’ in gesprek te blijven gaan, voorkomen ze ook dat ze (eigen) vooroordelen over ‘de ander’ in stand houden (Thompson, 2011). Dit maakt het voor zowel Hagar als Vuijsje mogelijk om hun wereldbeeld te verbreden en te leren over de samenleving.

3.2.8 Spirituele ervaring

Hoewel Vuijsje begint in Santiago, waar het bruist van de sacrale objecten, voelt hij zelf geen spirituele verbinding daarmee. Dit past niet bij de spirituele ervaring die traditionele pelgrims wel hebben (Margry, 2008, p. 36). Vuijsje lijkt vooral veel objecten en plaatsen te bezoeken die voor pelgrims een spirituele waarde hebben, maar zelf lijkt hij deze waarde niet over te nemen; hij doet mee aan missen, maar wordt er niet in ondergedompeld, hij bezoekt kapelletjes, maar deze hebben voor hem geen diepere betekenis (p. 206). Hij leert onderweg veel over het christendom, de mensen die hij ontmoet en streken waar hij doorheen reist, maar ervaart zelf niet in grote mate een vorm van spirituele verheffing. Als hij onderweg een kerkmis bezoekt, blijkt dat de mis voor hem niets meer inhoudt dan een gebed waarin hij respectvol participeert: ‘Zelf heb ik, realiseer ik me, op dit gebied een nauwsluitende participatiecode ontwikkeld. Ik doe mee aan het zitten en opstaan, maar als er bewegingen richting grond gemaakt moeten worden, blijf ik staan’ (p. 177).

Vuijsje lijkt geen spiritueel overstijgende ervaring te hebben, maar dat betekent niet dat hij nergens de spirituele waarde van inziet. Volgens hem was transcendentie vroeger gericht op heiligen, maar gaat het nu vooral om behoud en herstel van de omgeving (p. 102). Volgens Vuijsje zijn de nieuwe relikwieën de zweetdruppeltjes die de voorbijgangers op het pad hebben achtergelaten. Met andere woorden: een zekere samenhang met de mensen die hem op de weg zijn voorgegaan; ‘De Camino is zelf een relik geworden, een postkerkelijk relik, een memento van spiritualiteit, vitaliteit en gemeenschapszin, in een proces van eeuwen gemaakt door mensen voor mensen’ (p. 102). In dit opzicht is de omgekeerde camino dus een soort relikwie waar Vuijsje wel een spirituele waarde aan hecht. Dit past binnen een moderne vorm van pelgrimage die nieuwe invulling en nieuwe betekenissen kan krijgen op basis van waar de samenleving behoefte aan heeft (Albers, 2007, p. 213). Onderweg denkt Vuijsje na over grote vraagstukken. Op een gegeven moment lijkt hij zich te realiseren dat een collectieve hemel een fijn idee is voor een individualistische samenleving (p. 194). Dankzij de route kan hij een zekere heling ervaren door antwoord te vinden op zijn levensvragen. Zo zorgt de camino ervoor dat Vuijsje toch een transformatieve ontwikkeling doormaakt. Deze heling past bij de pelgrimage volgens Post (2021).

3.3 *De grootsheid van het al*, Raoul de Jong

Raoul de Jong schreef zijn boek *De grootsheid van het al* in 2013 en hij liep zijn tocht in 2012. Hij vergelijkt zijn wandeltocht zelf al met een pelgrimstocht naar Rome die hij eerder met een vriend had gelopen en hij zegt hierover:

Ik had eerder een lange wandeltocht gemaakt [...] een oude pelgrimsroute vanuit Canterbury naar Rome. Toen waren we pelgrims, en alles wat je hoeft te doen als pelgrim is lopen, voor de rest wordt gezorgd. Je pad staat duidelijk aangegeven en 's avonds word je opgevangen in abdijen en kloosters, waar je voor een klein bedrag een bed krijgt, een avondmaaltijd en ontbijt. De afstand naar Marseille was drie keer zo lang en het pad zou ik zelf moeten vinden. (p. 14)

Hij vindt dat zijn pelgrimsreis naar Rome en de reis in *De grootsheid van het al* verschillen. De Jong verblijft op dezelfde plaatsen als pelgrims, in abdijen en kloosters, maar de planning van de reis verschilt. De Jong gaat verder:

Er zouden geen vooropgestelde etappes zijn, geen voorbeelden die ik kon volgen. Geen grotere groepen waartoe ik behoorde, geen orde die bescherming bood, geen pelgrimsheiligen om in te geloven, geen paus, geen Maria, geen God. Ik had alleen dat gekke zinnetje: Jij moet deze zomer naar Marseille gaan lopen. En ik had Puck. Mijn broertje, mijn kindje, mijn allergrootste vriend. [...] Het pad naar mijn moeder zou ik vinden uit zijn naam. (De Jong, 2013, p. 14-15)

De wandeltocht van De Jong is dus niet aan een god verbonden en zou daarom geen pelgrimstocht kunnen zijn. Hij komt dan ook tot de conclusie dat zijn wandelreis naar Marseille geen pelgrimstocht is. Voor dit standpunt geeft hij nog een argument:

Een pelgrim stapt uit de normale wereld en geeft zich over aan een andere realiteit. De uitdaging ligt in het volgen van een pad dat door iemand anders is bedacht, in het aanvaarden van het feit dat er geen keuze is. Een padvinder in de Geheime Orde van Puck verlaat de normale wereld niet, hij kijkt ernaar vanuit een ander perspectief. (De Jong, 2013, p. 133)

Hier doet De Jong afstand van het traditionele pelgrimeren en zegt dat zijn tocht heel anders zal zijn: hij verlaat de normale wereld niet en vervult een eigen ‘geheime’ uitdaging. De Jong houdt echter geen rekening met het idee dat er iets zou kunnen bestaan als een ‘seculiere pelgrimage’. Zijn tekst zal dan ook geanalyseerd worden om te kijken of zijn reis wellicht een vorm van seculiere pelgrimage is.

3.3.1 Intentie

Wandelaars van lange wandelpaden vertrekken vaak met een bepaalde intentie. De Jong in krijgt zijn idee voor de lange wandeltocht in de vorm van zoals hij het noemt: ‘een goddelijke interventie’ (p. 12). Hij had geprobeerd om zijn leven op een nieuwe manier te leven, als een soort laatste belofte aan zijn hondje Puck, van wie hij zielsveel had gehouden. Hij vond het echter erg moeilijk om die belofte vast te houden. Plotseling kreeg hij de ingeving om te gaan wandelen naar Marseille. Hij wilde de wereld op een nieuwe manier zien:

Wat zou er gebeuren als ik de afstanden waardoorheen ik me normaal in een razend tempo liet dragen, letterlijk op eigen benen aflegde? En zo plekken die nu alleen maar lijntjes waren op Google Maps, met eigen ogen invulde? [...]. Ik wilde begrijpen in welke wereld ik leef. Hoe de wereld is geworden zoals hij is. (p. 12)

De Jong wil dus zoeken naar antwoorden op grote levensvragen. Hij wil met mensen in gesprek gaan en kijken waar mensen geluk vinden en hoe zij over de wereld denken. De Jong zoekt dus naar een transformatieve ontwikkeling door middel van wandelen waarbij anderen een grote rol spelen. Dit is volgens Cole en Thomsen (2020) een gebruikelijke motivatie van veel langeafstandswandelaars. Zij benadrukken dat het contact met anderen zoals De Jong dat voor zich ziet, voor veel wandelaars een belangrijke motivatie is om uitdagingen aan te gaan.

Naast zijn zoektocht naar antwoorden op levensvragen, gaat De Jong ook op pad om een reis te maken ‘die [hij] Puck had gegund’ (p. 13). Hij maakte de reis dan ook in naam van zijn hondje, zodat hij de belofte kon vervullen die hij aan Puck gedaan had; om te laten groeien wat De Jong voor Puck voelde: ‘Het pad naar mijn moeder zou ik vinden uit zijn naam’ (p. 15). Het herdenken van iets of iemand is volgens Collins-Kreiner et al. (2017) een gebruikelijke motivatie voor het maken van een lange wandelreis.

3.3.2 Bestemming

Raoul de Jong reist in 2012 van Rotterdam naar Marseille waar zijn moeder woont. Marseille is geen traditionele rooms-katholieke pelgrimsplaats en heeft geen sacrale connotaties, maar

zijn doel, het huis van zijn moeder, heeft voor De Jong wellicht wel een spirituele waarde. Zijn reis lijkt echter vooral belangrijk te zijn omdat hij loopt in naam van zijn overleden hondje. De tocht van De Jong is dan ook vooral tocht-georiënteerd, niet bestemmingsgericht, zoals de pelgrimages in de middeleeuwen en rooms-katholieke bedevaart traditie (Post, 2021). De reiservaring is een steeds grotere rol gaan spelen bij pelgrimstochten heden ten dage. Nederlandse wandel- en pelgrimspaden zijn niet alleen maar gericht op een ‘heilige locatie’ maar vaker tocht-georiënteerd (Post, 2021, p. 69). De paden komen wel vaak langs sacrale plekken, maar dit zijn niet altijd de doelen van de tocht. Het feit dat De Jong geen traditioneel doel kiest, betekent dus niet dat zijn reis geen vorm van pelgrimage hoeft te zijn.

3.3.3 Routeplanning

In 2012 zijn er ontzettend veel wandelpaden en reisgidsen beschikbaar, want vanaf de jaren negentig worden wandelroutes op een steeds grotere schaal uitgezet door wandelexperts (Post, 2021, p. 54). Er komen zelfs aparte tijdschriften en boeken voor wandelaars en in het nieuwe millennium is er een toenemende belangstelling van wandelaars om over onverharde wegen en historische tracés te wandelen. De Jong maakt weinig gebruik van dit grote aanbod voor wandelaars. Hij plant zijn reis naar Marseille amper, wat betekent dat hij geen precieze wandelroutes heeft uitgestippeld en daardoor geschikte en mooie wandelroutes mist.

Reisgidsen worden als het handigste middel gezien voor het plannen van een reis, maar ook online-platforms zoals Facebook kunnen gebruikt worden voor het plannen van de reis (Cole & Thomsen, 2020). De Jong heeft echter besloten om deze online-platforms niet te gebruiken omdat hij los wil komen van technologie. Hij gebruikt wel reisgidsen om zijn reis per dag te bepalen. Dankzij een kaartje, dat De Jong waarschijnlijk na de reis pas heeft toegevoegd, kan de lezer de hele route voor zich zien (p. 280-281). Daarbij geeft hij precies aan waar hij is geweest door plaatsen op de kaart te markeren en de plaatsnamen op te schrijven. Dankzij deze kaart wordt duidelijk dat hij over de: *Route des Grand Crus* heeft gelopen, een wijnroute tussen Dijon en Santeny langs wijngaarden en huizen van kalksteen en met pannendaken (Bourgondië Toerist, 2022). Uit de tekst blijkt dat hij een deel over de GR 12 loopt, een 1000 kilometer lange route die Amsterdam, Brussel en Parijs met elkaar verbindt en die zich ontwikkelde vanaf 1970 tot 2002 (Grote route paden, 2023). De Jong maakt dus gebruik van de aangelegde wandelpaden die vooral bij de opkomst van de wandelcultuur zijn aangelegd (Post, 2021, p. 54).

Omdat De Jong zijn routes niet lang van tevoren uitzoekt, loopt hij niet altijd de mooiste routes. Soms loopt hij langs troosteloze plaatsen en over drukke wegen, zoals de A16. Hier is

de omgeving allesbehalve aantrekkelijk. Hij ziet '[r]acende vrachtwagens en auto's op een smalle weg, kilometers en kilometers omhoog langs blokkendozen en tankstations' (p. 259). Dit zijn geen plekken waar men normaalgesproken graag langsloopt en het zijn daarom vaak geen onderdeel zijn van bestaande wandelroutes. De omgeving is een van de aspecten die de reis interessant kan maken en als motivatie kan dienen (Collins- Kreiner & Kliot, 2017). Hij ziet de saaie buitenwijken, voorsteden en industriegebieden als plekken waar hij doorheen moet 'ploeteren' (p. 58). De triestheid geeft hem echter wel inzichten omdat hij beseft dat schoonheid niet zonder lelijkheid kan bestaan: 'uiteindelijk kan het een niet zonder het andere, nietwaar?' (p. 58). De trieste plaatsen bederven wellicht de wandeling, maar ze helpen De Jong ook met zijn doel om meer van de wereld te begrijpen. Daarmee dragen de reizen bij aan zijn emotionele groei, net als bij pelgrimage (Post, 1994).

Kortom, De Jong loopt niet langs een vastgestelde route zoals hij zegt dat pelgrims dat doen, maar hij probeert zijn eigen weg te vinden, door zowel mooie als lelijke gebieden. Dit is voor hem een argument om zijn reis geen pelgrimstocht te noemen, want hij loopt zijn eigen route en hij loopt niet achter anderen aan. Maar omdat De Jong zijn route niet plant, is de kans best groot dat hij onderweg over wandelpaden zal lopen die ook als pelgrimroute dienen. Ook de GR 12 is een populaire route die veel anderen lopen. Bovendien plant hij aan het eind van zijn reis wel vaker zijn route omdat hij anders de kans heeft om te stranden in Frankrijk: 'Alles wat ik hoefde te doen was die route volgen. [...] Maar vanaf Orange loopt het spoor dood. Er zijn geen gratis slaapplekken, geen kriebels in de maag, geen vreemde toevalligheden die aangeven welke route we moeten nemen' (p. 241). Vanaf dit punt gaat De Jong wel zijn route plannen.

3.3.4 Reisbenodigdheden

Raoul de Jong geeft als enige van de drie reizigers een volledige lijst van zijn reisartikelen, uitgetekend en met benaming (p. 18-20). Zijn reisbenodigdheden zijn dan ook: een rugtas, wandelschoenen, voetverzorging, een waterfles, (praktische) kleding, medische hulpmiddelen (zoals ibuprofen of energierepen), schrijfbaar, waaronder een logboek en een tablet, logeerspul (mond- en algemene hygiëne), kaarten, een extra zak voor spullen die níét kwijt mogen raken (pinpas, camera, legitimatie, het boek *Eurotopia*) en als laatste wat bescherming tegen zon en regen. Op zijn reis koopt hij nog een tentje, een slaapzak en een slaapmat en ook nog een fiets (p. 159, 167). Veel van deze zijn artikelen zijn specifiek afgestemd op wandelaars, zoals wandelschoenen, voetverzorging, kaarten, en *Eurotopia*. Omdat er in De Jongs tijd al zo veel wandelspullen beschikbaar zijn, is het waarschijnlijk ook makkelijker voor De Jong om aan een

wandeluitrusting te komen (Post, 2021, p. 54). Een goede uitrusting vergemakkelijkt zijn fysieke reis. Daarmee onderscheidt zijn tocht zich van de boetedoening die in traditionele katholieke pelgrimages gebruikelijk was.

3.3.5 Vervoersmiddelen

Raoul de Jong start zijn reis lopend vanaf Rotterdam. Het wandelen van een lange route is kenmerkend voor een pelgrimage en ook De Jong lijkt het erg belangrijk te vinden dat hij zijn reis lopend aflegt. Hij zegt dan ook dat het niet zijn bedoeling is om andere vormen van vervoer te gebruiken (p. 49). Door te wandelen kan De Jong de wereld en de mensen in een rustig tempo in zich opnemen en is het aangaan van gesprekken makkelijker. De keuze voor vervoersmiddelen zorgt dus indirect voor de vorming van zijn wereldbeeld.

Toch hoeft een pelgrimstocht niet volledig te voet te worden afgelegd; er zijn ook fietspelgrimages en -bedevaarten (Post, 2021, p. 50). Om voor een ‘Compostella’ (het bewijs van het voltooien van een pelgrimstocht naar Santiago) in aanmerking te komen, moet je tenminste 100 kilometer te voet hebben afgelegd (Het Nederlands Genootschap van Sint Jacob, 2023). Het gebruik van andere vervoersmiddelen is dus niet gewenst, maar komt toch regelmatig voor. De Jong komt in zijn tekst ook tot dit inzicht wanneer hij een pelgrim op een schip ziet stappen: ‘En als pelgrims het mogen, dan mogen padvindders het ook’ (p. 140). Deze zin is opmerkelijk omdat hij hier de pelgrim en de padvinder gelijkstelt.

Na dit inzicht maakt De Jong vaker gebruikt van andere vervoersmiddelen zoals een fiets: ‘Wat als ik vanaf Foulain een stukje zou fietsen? Op de fiets kan ik een tentje meenemen. Waardoor ik minder geld hoeft uit te geven aan slaapplekken’ (p. 159). Ook voelt hij zich minder schuldig als hij af en toe een lift aanneemt (p. 116).

3.3.6 Verblijven

Raoul de Jong noemt in zijn tekst allerlei verschillende overnachtingsplekken. Hij overnacht in (jeugd)herbergen (p. 87), kloosters zoals het klooster in Moerdijk (p. 37) of abdijen (p. 74), campings (p. 109), hotels (p. 122), huizen van vrienden (p. 67) en huizen van mensen die hij onderweg leert kennen (“Kunt u deze twee vriendelijke jongens geen plek aanbieden?” Ze hoeft er niet eens over na te denken. “Bien sûr,” zegt ze’, p. 103). Ook overnacht hij in een speciaal voor pelgrims opgeknapte schuur (p. 138). De Jong verblijft zowel in groepsaccommodaties als in niet-groepsaccommodaties. Daarmee lijkt hij zich aan te sluiten bij de moderne ontwikkeling waarbij wandelen niet alleen maar vanuit vakantieparken en groepsaccommodaties wordt georganiseerd, maar ook als autonome onderneming (Post, 2021, p. 54).

De verblijfplaatsen maken het mogelijk om veel nieuwe mensen te ontmoeten. In een klooster gaan De Jong en zijn vriend Aldrin bijvoorbeeld in gesprek met een geestelijke. De Jong vraagt wat de geestelijke van de secularisering vindt en deze antwoordt dat de tijden veranderen. “Je moet blij zijn met wie je bent en wat je hebt, zijn jullie dat?”, voegt hij toe (p. 54). Zo laat hij De Jong en zijn vriend nadenken over hun eigen leven.

De Jong voelt zich niet altijd op zijn gemak in de groepsaccommodaties. In een jeugdherberg verstopt hij zijn geld en houdt hij zijn kamergenoot in de gaten (p. 73). In een klooster draait hij zijn deur op slot om de avances van een monnik te ontwijken (p. 83). De Jong raakt niet verbitterd door deze ervaringen, maar gebruikt ze om zijn beeld van de mensheid te ontwikkelen.

De Jong overnacht ook in mooie verblijfplaatsen. Hij is onder de indruk van een huisje dat een Frans echtpaar heeft opgeknapt en hij bewondert hun leefwijze (p. 138). Hij gaat in gesprek met het echtpaar en leert over hun opvattingen en ervaringen. Na de tijd heeft hij moeite om het echtpaar achter zich te laten en gaat hij met frisse ideeën op weg (p. 139). De verblijfplaatsen en de manier waarop De Jong wordt ontvangen zijn bepalend voor de ontwikkeling van het wereldbeeld van De Jong.

3.3.7 Beeld van de Ander

Onderweg wil De Jong met veel andere mensen in gesprek komen. Zulke ontmoetingen worden als belangrijke motivatie gezien voor veel wandelaars (Collins-Kreiner et al., 2017; Cole en Thomsen, 2020). Het is dan ook gebruikelijk dat anekdotes over ontmoetingen worden besproken in pelgrimsverslagen. ‘Het verslag kan in een bepaald opzicht ook gelezen worden als een aaneenschakeling van vaak ongeplande diverse ontmoetingen onderweg, inclusief veel aandacht voor een bezinning op het omgaan met andere mensen’ (Post, 1992, p. 313). De ontmoetingen onderweg kunnen het beeld dat De Jong heeft van ‘de ander’ veranderen door nieuwe inzichten zoals de ervaring dat vooroordelen niet altijd juist zijn.

In het begin gedraagt De Jong zich vooral erg defensief tegenover ‘de ander’. Dat blijkt uit zijn overpeinzingen wanneer hij mensen ontmoet aan het begin van zijn reis: ‘Of ik uit Engeland kom of zo, met die rare “r” van me, vraagt een recht-voor-z’n-raapse Dordtse. [...]. Dat ik wel gek ben om met dit weer te lopen. En dat het morgen nog veel erger wordt. “Dank u wel,” zeg ik en wilde dat ik haar wat pepperspray in de ogen kon spuiten’ (p. 35). Hij reageert vaker op deze manier wanneer mensen hem aan het begin van zijn reis duidelijk maken dat ze zijn wandelavontuur een slecht idee vinden. De Jong lijkt zich dan ook niet erg open te stellen voor meningen van anderen.

Ook op andere manieren kan worden opgemerkt dat De Jong andere mensen in het begin van zijn reis nog wel een beetje eng vindt: 'Ik besluit dat ik iedereen die op mijn pad komt zal groeten. Soms lukt dat, soms niet, want groeten vind ik eng. [...] Lachen is het engst van allemaal. Maar wanneer ik het aandurf, maakt het niet uit naar wie ik het doe, iedereen lacht terug' (p. 29). Uit deze overpeinzing blijkt dat hij het moeilijk vindt om als eerste contact aan te gaan met anderen, maar als hij besluit dit wél te doen, dan krijgt hij daar ook een positieve ervaring voor terug.

De Jong beschrijft ook mensen op plekken waar hij overnacht. Over een leefgemeenschap zegt hij bijvoorbeeld: 'De bewoners van de Emmaus in Langeweg leven daar volgens mij niet vanwege armoede. Gek lijken ze ook niet, noch hulpbehoevend. Wel bijzonder' (p. 38). Hij speculeert over personen zonder ze gesproken te hebben en lijkt ze ver van zichzelf te plaatsen, omdat ze 'bijzonder' zijn (de ander) en niet normaal (zoals hijzelf). De kans is dan ook groot dat zijn speculaties gebaseerd zijn op vooroordelen die hij zelf ook in stand houdt (Thompson, 2011).

De Jong lijkt 'de ander' vooral een beetje eng te vinden en hij reageert vrij defensief, maar ondanks de spanning probeert hij wel actief met 'de ander' bezig te zijn en contact te zoeken; hij wil immers weten hoe mensen geluk vinden en dat kunnen ze hem alleen vertellen als hij contact zoekt.

Na verloop van tijd lijkt zijn angst voor anderen wat minder te worden. Er is echter een soort mens dat De Jong als 'Peter Jenkinsen' typeert, dat hij onaardig lijkt te vinden: 'Alle mensen waren aardig voor me, tijdens deze reis, behalve de Peter Jenkinsen' (p. 230). De benaming is gebaseerd op een onvriendelijke en arrogante wereldreiziger genaamd Peter Jenkins die De Jong onderweg is tegenkomen. Sindsdien typeert hij alle onbenaderbare en ongeïnteresseerde wereldreizigers als 'Peter Jenkinsen'. Toch ontmoet hij een Peter Jenkins genaamd Johannes die volledig tegen dit stereotype ingaat. Samen met Johannes praat hij over zijn ervaringen en reizen, de mensen die ze ontmoeten en wat die mensen en het reizen hen over de wereld hebben geleerd (p. 231-233). Hij besluit zelfs met Johannes te gaan kamperen. De Jong stelt zich na verloop van tijd dus steeds minder defensief op en leert van zijn gesprekken met anderen. Dit soort gesprekken voert hij ook met mensen die hij onderweg tegenkomt. Zij vertellen hem over hun regio, ervaringen en inzichten: 'Het is deprimerend, zegt de vrouw van de workshop, hoe mensen blijkbaar stoppen met denken wanneer ze deel uitmaken van een groep' (p. 189). Dit is een voorbeeld van een inzicht dat De Jong te horen krijgt en dat hij meeneemt op zijn reis.

Tijdens zijn tocht krijgt De Jong gezelschap van verschillende vrienden die een stuk met hem meelopen. Met deze vrienden heeft hij zowel oppervlakkige als diepe gesprekken. Zoals Gianluca, zijn vriend, met wie hij het ene moment liedjes van Madonna en The Spice Girls zingt (p. 151) en het andere moment de mogelijkheden van de wereld bespreekt (p. 147). Zijn vrienden die onderweg meelopen dragen met deze gesprekken, net als de mensen die hij ontmoet onderweg, bij aan de transformatieve ervaring van De Jong. Het pessimistische beeld dat hij heeft van de wereld, is veranderd in een meer hoopvolle blik: 'Iedereen is aardig, iedereen is lief en van iedereen kun je houden. De ander is niet de vijand, hij is onze allergrootste vriend. We hebben hem nodig om groot te worden' (p. 277). De ontwikkeling die De Jong doormaakt wordt door andere wandelaars herkend en omschreven als een levensveranderende ervaring en kan nog maanden na de reis tot nieuwe inzichten leiden (Basil, p. 292). De kans is groot dat De Jong deze inzichten na zijn reis nog aan het verslag heeft toegevoegd.

3.3.8 Spirituele ervaring

De Jongs tocht brengt hem langs veel plekken waar onder anderen pelgrims overnachten. Op die plekken zijn vaak objecten te vinden die aan het christendom refereren, zoals het beeld van Sint Rochus van Montpellier. Rochus is de beschermheilige van de wandelaars, zo vertelt De Jong: 'Als je Rochus nodig hebt, kun je een kaarsje voor hem branden of zijn naam aanroepen en dan helpt hij je. Je hoeft daar alleen maar in te geloven' (p. 80). Het is de vraag of De Jong gelooft in dit ritueel, want hij voelt geen spirituele verbinding bij de beschermheilige en diens beelden. Dit gebrek aan spirituele verbinding bij een sacraal object past niet binnen een traditionele pelgrimage waarbij die sacrale objecten wel een grote rol spelen (Margry, 2008, p. 36).

Zijn ongelovigheid verhindert echter niet dat hij tot zekere spirituele inzichten komt gedurende zijn reis. Door alle mooie projecten van mensen om hem heen, ziet hij bijvoorbeeld in dat er ontzettend veel mogelijk is in de wereld: 'alles kan, alles is mogelijk. De basis is er al. Het enige wat ontbreekt is een beetje durf en fantasie' (p. 147). Dit inzicht kan gezien worden als een overstijgende ervaring, die bovendien helend is voor De Jong. Hoewel de ervaring niet verbonden is aan een sacraal object, kan de heling die De Jong ervaart wel gezien worden als een beleving die ook binnen de traditionele pelgrimage past (Post, 2021, p. 82).

Een andere spirituele ervaring beleeft De Jong op het moment dat hij een vallende ster ziet. Hij lijkt bijna een gesprek aan te gaan met de hemel: 'Oké, lach ik, want dit begint me bijna te veel te worden. En hardop spreek ik tegen het universum terug' (p. 259). Hij lijkt in dit fragment woorden te wisselen met de grootsheid van het al, iets wat alles overstijgt.

De Jong herdenkt zijn overleden hondje Puck tijdens de reis en draagt een patch met Puck erop. Deze patch is vergelijkbaar met insignes van padvindsters, maar ook met de insignes van pelgrims. Het insigne van een pelgrim is een attribuut dat herinnert aan de tocht en de heilige plaats, maar het is ook een voorwerp dat het heilige en het cultusobject centraal stelt (Post, 2021, p. 77). De Jong wil het geluk ervaren dat hij door Puck kreeg, maar nu Puck dood is, wil hij dat geluk voelen in de rest van de wereld: ‘Want als dat wat jou jou maakte nu niet meer in jou zat, was het een onderdeel van het grote alles om mij heen’ (p. 268). Dit grote alles wil De Jong ervaren met zijn reis. Zijn Puckpatch zou gezien kunnen worden als talisman die Puck en de liefdevolle herinnering die De Jong daaraan knoopt, centraal stelt. Zijn patch is dan ook tot op zekere hoogte te vergelijken met het traditionele pelgrimsinsigne.

Wanneer hij zijn moeder in Marseille bereikt heeft, is dat voor De Jong erg overweldigend: ‘Ze ziet eruit zoals ik me haar met op de berg heb voorgesteld. Bijna onbereikbaar, onwerkelijk, als in een visioen’ (p. 272). De aankomst bij zijn moeder kan als een overstijgende ervaring worden gezien, een soort visioen.

Hoewel De Jong niet gelovig is en geen spirituele betekenissen aan objecten toekent, lijkt hij toch een spirituele ervaring op te doen. Hij spreekt meermaals met het universum en heeft het over ‘ingevingen’ die een helende werking voor hem hebben. De Jong ervaart tijdens zijn reis dus ook spiritualiteit die past binnen een moderne vorm van pelgrimage. Een pelgrimage die nieuwe invulling en nieuwe betekenissen kan krijgen op basis van waar de samenleving en dus ook de wandelaar behoefte aan heeft (Albers, 2007, p. 213).

4. Conclusie

In dit werkstuk werd onderzocht of drie Nederlandstalige wandelreizen passen binnen het begrip seculiere pelgrimage. Ook ging er aandacht naar de ontwikkeling van de wandelreizen door de jaren heen. Nadat drie teksten over lange wandelingen zijn geanalyseerd door middel van thema’s, kan worden geconcludeerd dat alle besproken reizen vallen onder seculiere pelgrimage. Pelgrimstochten hoeven al lang geen lijdenswegen meer te zijn. Waar traditionele katholieke pelgrimstochten nog gingen over boetedoening, gaan seculiere pelgrimstochten over het zoeken naar zingeving door het waarnemen van mooie én lelijke dingen in de wereld. Na het lezen van de teksten wordt duidelijk dat de reizen een bepaalde overlap hebben met aspecten zoals het gedenken van een sacraal object of een persoon op spirituele wijze. De personages hebben door hun pelgrimstocht een nieuwe kijk op het leven gekregen die inzichten opgedaan tijdens een toeristische reis in hoge mate overstijgt.

Filius, uit *Voetreis naar Rome* (1946), vertrekt met de intentie om de wereld te gaan verkennen buiten het klooster. Hij wil in aanraking komen met klassieke kunsten en hij wil erotische ervaringen opdoen. Rome en zijn gebouwen, zoals het atrium, zorgen ervoor dat Filius spirituele genezing verwerft. Hij laat zien dat een object geen christelijke waarde nodig heeft om voor een transcendente ontwikkeling te zorgen, maar dat deze transcendentie ook op een seculiere manier kan worden gevonden

Daarnaast komen de routes, de benodigdheden, het vervoer en de verblijven overeen met die van traditionele pelgrims. De mensen die Filius onderweg tegenkomt, dragen bij aan zijn vorming van zijn wereldbeeld en zijn motivatie en ze zorgen voor leermomenten. Zo leert hij dat het aardse leven ontzettend mooi is en beleeft hij zijn eerste seksuele ervaringen met vrouwen. Dit soort ontmoetingen dragen ook bij aan de emotionele genezing van Filius. Hij sluit zijn reis af als een gezuiverd mens, bijna verlicht zelfs. Iets dat alleen mogelijk is doordat de reis tipt aan een hogere spiritualiteit.

Vuijsje, in *Pelgrim zonder God* (1990), begon zijn wandeling om antwoorden op levensvragen te krijgen. Deze antwoorden wilde hij vinden door mensen te zoeken met wie hij normaalgesproken niet vaak spreekt: pelgrims en geestelijken. Religie speelt dus een grote rol bij zijn intentie, maar het is niet zijn bedoeling om zelf het geloof over te nemen. Vuijsjes' reisbenodigdheden en veel van zijn verblijfsplaatsen zijn dezelfde als die van traditionele pelgrims en net als deze, probeert Vuijsje zijn hele tocht te lopen. Hij merkt op dat hij 'pelgrim-af' gaat als hij besluit om te liften of een fiets te gebruiken en hij ziet zichzelf dus in zekere zin als pelgrim. De gekozen bestemmingen zijn religieus en belangrijk voor het christendom.

Vuijsje neemt echter actief afstand van de traditionele pelgrimage door de pelgrimsroute in omgekeerde richting te lopen. Zijn tocht en de gesprekken die hij onderweg voert zijn dan ook belangrijker dan de heilzame plaatsen. Hij hecht zelf geen spirituele waarde aan de objecten die christenen als heilzaam zien, maar deze objecten helpen hem wel om antwoorden te vinden op zijn levensvragen. Ze verheffen Vuijsje dus vooral op intellectueel gebied en niet per se op spiritueel gebied.

Dankzij ontmoetingen komt hij tot nieuwe inzichten. In eerste instantie stelt hij zich boven andere pelgrims en handelt hij op basis van vooroordelen. Na verloop van tijd komt hij erachter dat 'de ander' niet altijd vriendelijk hoeft te zijn en dat de gesprekken waarin 'de ander' die hij tegenkomt eerlijk is, hem het meest leren.

Ondanks dat Vuijsje vaak in aanraking komt met spirituele objecten, ondergaat hij geen overstijgende ervaring. Het enige waar hij enige spirituele waarde aan hecht is ‘de camino’, de reis die hij maakt. Vuijsje ervaart emotionele heling door zijn reis, maar niet in dezelfde mate als Filius/Aafjes. Dit komt misschien omdat Vuijsje de reis maakte vanuit een sociologisch onderzoekersoogpunt. Hij analyseert de gesprekken op zijn reis en hij betreft zichzelf maar weinig in deze analyses. Hoewel dat Vuijsjes’ reis voor weinig heling heeft gezorgd, kan de reis wel worden gezien als een vorm van seculiere pelgrimage. De fysieke reis is namelijk gebaseerd op de fysieke reis van de traditionele pelgrimage. Daarnaast reist Vuijsje langs plekken die voor hem tot op zekere hoogte heilzaam zijn (intellectueel gezien). Ook ervaart hij emotionele en fysieke voordelen van zijn reis. Omdat Vuijsje antwoorden vindt op zijn levensvragen is er ook sprake van een zekere transcendentale ontwikkeling. Hij leert om op een nieuwe manier naar de wereld te kijken en hij kan deze kennis vervolgens toepassen op de rest van zijn leven; dankzij de reis krijgt zijn wereldbeeld een nieuwe invulling. Iets dat niet gezegd kan worden als gevolg van een toeristische reis.

De Jong, uit *De grootsheid van het al* (2013), loopt zijn ‘eigen weg’ naar Marseille. Zijn bestemming is niet religieus, maar toch betekent de stad veel voor De Jong omdat zijn moeder in Marseille woont. Aan de ontmoeting met zijn moeder hangt hij geen spirituele waarde, maar de reis naar zijn moeder is wél een spirituele ervaring voor De Jong. Als hij het haalt om naar zijn moeder te lopen, dan is het hem gelukt om deze spirituele reis af te leggen. De ontmoeting met zijn moeder markeert dus zowel het einde van die ervaring als het begin van een levensfase waarin hij heel anders naar de wereld kijkt.

Een object waar De Jong veel waarde aan hecht is de Puck-patch. De Jong loopt zijn reis in naam van zijn hond Puck. Dit kan gezien worden gezien als een missie met spirituele waarde waarbij het gedenken van Puck valt binnen het waarderen van een gedenkplaats zoals Margry (2008) dat stelt in zijn definitie van seculiere pelgrimage.

De Jong vindt ook overstijgende ervaringen door naar de natuur te kijken. Hij heeft het gevoel dat hij met de grootsheid van het al spreekt als hij een vallende ster ziet aan het eind van zijn reis. Deze ervaring is voor hem erg belangrijk omdat hij zich op dit moment geheel openstelt aan de wereld en het mooie van de wereld durft in te zien.

Een verschil tussen de reis van De Jong en pelgrimage zijn de routes. Zijn verblijfsplaatsen lijken echter wel op de verblijfsplaatsen van pelgrims. Hij overnacht in groepsaccommodaties waar ook pelgrims overnachten, huizen van vrienden of huizen van mensen die hij onderweg leert kennen. Ook maakt hij dankbaar gebruik van de beschikbare

reisbenodigdheden, al besluit hij om geen gebruik te maken van online hulpmiddelen. Daarnaast loopt hij vooral te voet, zoals de pelgrims. Dit ziet hij al een belangrijk onderdeel van zijn reis. Hij voelt zich schuldig als hij besluit om soms een ander vervoersmiddel te gebruiken en vergelijkt vervolgens zijn padvindingsrol gelijk met de rol van een pelgrim. Hij ziet zichzelf dus tot op zekere hoogte wel als pelgrim of hij probeert zich tenminste aan de wandelconventies van een traditionele pelgrimstocht te houden. Zijn reis is vormend en betekenisvol en onderscheidt zich van een toeristische stedenstrip of een gewoon bezoek aan een moeder.

De Jong is in het begin huiverig voor de mensen die hij onderweg zal tegenkomen, maar na verloop van tijd staat hij steeds meer open voor de mening van anderen. Dankzij het contact onderweg krijgt hij motivatie om door te lopen en leert hij nieuwe standpunten over de wereld kennen. Deze standpunten helpen hem om een transcendentale ontwikkeling door te maken en zorgen voor heling. Al met al lijkt de reis van De Jong te overlappen met pelgrimstochten. Hij vult het pelgrimsritueel op eigen wijze in, waardoor zijn tocht veelzeggender is dan een gewone toeristische reis.

Alle reizen overstijgen toerisme en zijn dusdanig betekenisvol en vormend dat ze gezien kunnen worden als seculiere pelgrimage. Het valt op dat na verloop van tijd de seculiere pelgrimage steeds vrijer ingevuld lijkt te worden. Waar Aafjes zich onderscheidde door een niet-religieuze motivatie te hebben, zoekt De Jong de grenzen van heling en intentie op. Omdat seculiere pelgrimage zo individueel ingevuld kan worden, is het genre soms lastig in te kaderen. Daardoor is het moeilijk om seculiere pelgrimage te onderscheiden van toerisme. Voor toekomstig onderzoek is het dan ook belangrijk om te kijken naar de definitie van de begrippen ‘seculiere pelgrimage’, ‘pelgrimage’ én ‘toerisme’, zodat lange wandelreizen nauwkeuriger kunnen worden ingedeeld in die categorieën. Wellicht is het ook van belang om te kijken naar verschillen tussen seculiere pelgrimages, omdat dit een containerbegrip lijkt te worden waar alle ‘niet-religieuze pelgrimachtige reizen’ in vallen. Hierdoor worden onderlinge verschillen tussen de reizen niet in acht genomen.

Ook is het van belang om meer onderzoek te doen naar de historische ontwikkeling van seculiere pelgrimage. De seculiere pelgrimage van tachtig jaar geleden is niet de seculiere pelgrimage van nu. Een opvallend verschil is het feit dat de focus van de reis steeds meer op het maken van de tocht is gaan liggen. Filius hechtte veel waarde aan zijn reis en ook aan zijn doel, Rome, maar Vuijsje en De Jong leken minder om hun eindbestemming te geven. Ook lijkt de seculiere pelgrimage zich steeds verder van religie te bewegen in de drie onderzochte

teksten. Filius' motivatie is niet-religieus maar hij is wel gelovig, Vuijsje is een atheïst die verbindingen zoekt met religieuze personen en De Jong spreekt zelden met gelovigen, alleen bij zijn verblijfplaatsen. Dit kan een historische ontwikkeling zijn, maar het kan ook liggen aan de idealen van de personages zelf; De Jong en Vuijsje zijn niet gelovig, Filius wel. Daarnaast worden de wandelaars door de jaren heen steeds vaker bijgestaan door vrienden en familie. Aafjes vertrok alleen, Vuijsje kreeg aan het eind van zijn reis kort gezelschap van zijn dochter en De Jong loopt met veel vrienden. Het is tegenwoordig gemakkelijk om te reizen en daardoor kunnen de reizigers makkelijker worden opgezocht door vrienden tijdens hun reis. Blijkbaar is de behoefte ontstaan om de opgedane inzichten en reiservaringen met bekenden te zoeken of te delen tijdens de reis. Het is waardevol om dit soort ontwikkelingen verder uit te diepen in toekomstig onderzoek. Misschien kunnen er verschillende niveaus binnen de seculiere pelgrimage worden onderscheiden die de ontwikkeling van seculiere pelgrimage door de jaren heen kunnen duiden.

Hoe dan ook wordt duidelijk dat pelgrimages en het zoeken naar zingeving helemaal niet uit de mode zijn geraakt. Zolang er nog onzekerheid is, zal de mens proberen grip te krijgen op het leven. Zelfs in een gesecculariseerde wereld heeft men nog steeds de behoefte om te zoeken naar spiritualiteit, onder meer door middel van wandelreizen. Misschien reis je mee in een boek of misschien besluit je om zelf een ransel bij elkaar te vullen; een transcendentale ontwikkeling is voor iedereen weggelegd die maar durft te zoeken. Zingeving komt niet alleen meer van een traditionele god, maar wordt ook op andere manieren gezocht en gevonden. Hoe verschillend we ook zijn, uiteindelijk zijn we allemaal met hetzelfde bezig: stapje voor stapje de essentie van het leven ontdekken. Sommigen van ons lukt het om die te vinden, anderen blijven wat langer lopen.

5. Literatuur

- Aafjes, B. (1947). *Voetreis naar Rome*. De Ceder. Meulenhoff, Amsterdam.
- Albers, I. (2007). Heilige kracht wordt door beweging losgemaakt. Over pelgrimage, lopen en genezing. *Yearbook for Ritual and Liturgical Studies*, 23, 211-215.
- Basil, M. D. (2023). Understanding people's motivations for a long-distance hiking trip. *Leisure Studies*, 42(2), 282-295.
- Cole, T. & Thomsen, J. (2020). Understanding de Role of Social Interactions During Different Phases of the Thru-hiking Experience. *International Journal of Wilderness*, 26(2).
- Collins-Kreiner, N., & Kliot, N. (2017). Why do people hike? Hiking the Israel national trail.

- Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 108(5), 669-687.
- De Ceuster, S. (2022). Een enthousiaste ontvangst van 'Ik = Cartograaf' – Jeroen Theunissen. *Standaard Uitgeverij*. Via: <https://www.standaarduitgeverij.be/een-enthousiaste-ontvangst-van-ik-cartograaf-jeroen-theunissen/>.
- De Jong, R. (2018). *De grootsheid van het al*. De Bezige Bij, Amsterdam.
- Egodocumenten. (2012). In *Algemeen Letterkundig Lexicon*. Geraadpleegd op 31 oktober 2023, van https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00797.php.
- Reisverhalen. (2012). In *Algemeen letterkundig lexicon*. Geraadpleegd op 27 november 2023, van [https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02708.php#:~:text=Literair%20subgenre%20dat%20inhoudelijk%20bepaald,vormen%20\(zie%20ook%20reisbeschrijving\)](https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02708.php#:~:text=Literair%20subgenre%20dat%20inhoudelijk%20bepaald,vormen%20(zie%20ook%20reisbeschrijving)).
- Herman, L. & Vervaeck, B. (2001). *Vertelduivels*. Uitgeverij Vantilt, Nijmegen.
- Het Nederlands Genootschap van Sint Jacob. (2023, 14 februari). *Lopen naar Santiago de Compostela - Santiago*. Santiago. <https://www.santiago.nl/lopen-naar-santiago/>
- Honings, R. & Op de Beek, E. (2022). Recente perspectieven op Nederlandse reisliteratuur. *Internationale Neerlandistiek*, 60(2). Amsterdam University Press, 121-128.
- Huigen, S. (2007). 'Reisliteratuur tussen representatie en identiteit'. *Neerlandistiek.nl*, 07.10b.
- Greyerz, K. von (2010). Ego-Documents: The Last Word?, *German History*, 28(3), 273–282.
- Grote routepaden. *GR 12 Amsterdam - Parijs*. Grote Routepaden. Geraadpleegd op 12 december 2023. <https://www.groteroutepaden.be/nl/gr-12-amsterdam-parijs>
- Janssens, M. (1989). Bertus Aafjes Een voetreis naar Rome, In *Lexicon van literaire werken, Ton Anbeek, Jaap Goedegebuure en Bart Vervaeck - DBNL*. https://www.dbnl.org/tekst/anbe001lexi01_01/lvlw00005.php
- Margry, P. J. (2008). *Shrines and Pilgrimage in the Modern World New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Martin, A. E., Missinne, L., & Dam, B. van (2017). *Travel Writing in Dutch and German, 1790–1930*. Routledge, Londen.
- Meulenhoff. (6 januari, 2020). *Bertus Aafjes*. Meulenhoff. Geraadpleegd op 18 januari 2024.
- Ptasznik, A. (2015). Thru-hiking as pilgrimage: Transformation, nature, and religion in contemporary American hiking novels. *Master's thesis*. University of Colorado,

Boulder.

- Post, P. (1992). Pelgrimsverslagen: verkenning van een genre. *Yearbook for Ritual and Liturgical Studies*, 8, 285-332. <https://ugp.rug.nl/jvlo/article/view/38497/36063>
- Post, P. (1994). The modern pilgrim. *Ethnologia Europaea*, 24(1), 85-100.
- Post, P. (2021). Kruisende wegen: over de opkomst van nieuwe pelgrimspaden in Nederland. *Camino Cahier*, 5(2021).
- Schilperoord, I. (3 februari, 2019). Hoe een barre voettocht langs de kust tot verdieping leidt. *Trouw*. Geraadpleegd op 26 september 2023.
- Van Loenen, S. (26 mei, 2023). Deze 11 wandelboeken garanderen een prachtige wandeling. *NRC.nl*. Geraadpleegd op 26 september 2023.
- Van Norel, C. (14 juli, 2023). 'Wandelen helpt als je er doorheen zit in het leven'. *Nederlands Dagblad*. Geraadpleegd op 26 september 2023.
- Vlaams Compostelagenootschap. (2023, 17 maart). *Via Turonensis – Vlaams Compostelagenootschap*. <https://compostelagenootschap.be/op-weg/pelgrimswegen/stappen/vertrekken-vanuit-frankrijk/via-turonensis/>
- Vuijsje, H. *Herman Vuijsje*. (z.d.). <https://www.hermanvuijsje.nl>.
- Vuijsje, H. (1990). *Pelgrim zonder God*. Uitgeverij Pandora, Den Haag.
- Wijnroute van de Grand Crus*. (z.d.). Bourgondië Toerist. <https://bourgondietoerist.nl/wijnroute-van-de-grand-crus>